

ISO SOS – Osallistuvat asiakkaat ja vaikuttavat kokeilut sosiaalityössä

Kestävää kasvua ja työtä -ohjelma

Vipuvoimaa
EU:lta
2014–2020

Kuva: Iris Kuismin

ISO SOS

KOKEILUISTA UUDISTUVAN AIKUISSOSIAALITYÖN
TOIMINTATAVOIKSI

Kainuun sote

Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus

Sisällys

Tiivistelmä	3
Johdanto	6
ISO SOS -hankkeen alueiden toimintaympäristöt	7
Etelä-Savo	8
Kainuu	11
Asiakkuudet ja prosessimainen työote aikuissosiaalityössä	12
Mittarikokeilut	13
Asiakkuudet ja prosessimainen työote aikuissosiaalityössä Essotella	13
Asiakkuudet ja prosessimainen työote aikuissosiaalityössä Kainuussa	14
Asiakkuudet ja prosessimainen työote aikuissosiaalityössä Pieksämäellä	15
Asiakkuudet ja prosessimainen työote aikuissosiaalityössä Sosterissa	16
Ryhmämuotoinen sosiaalityö – case-esimerkkejä KAIMERin avulla	17
Hahmoterapia tukipalvelukokeiluna Kainuussa	17
Koira kaverina -ryhmät Essotella	19
Nuorten valokuvausryhmä Pieksämäellä	21
Hyvinvointiryhmä Sosterissa	22
Yhteenveto ryhmämuotoisen sosiaalityön vaikutuksista ja vaikuttavuuden tutkimisesta	23
Jalkautumisen kokeilut	24
Jalkautumiset Essotella	26
Jalkautumiset Kainuussa	27
Jalkautumiset Pieksämäellä	27
Jalkautumiset Sosterin alueella	28
Yhteenveto jalkautumisen kokemuksista	29
Rakenteellisen sosiaalityön kokeilut	30
Case Essote: palvelutarpeen analyysistä palvelurakenteiden muuttamiseen	31
Case Sotkamo ja aikuissosiaalityön tiedontuotannon kanavat	33
Case Pieksämäki: ilmaisruuanjakelu Jäppilässä	34
Viestinnälliset kokeilut	35
Tutkimus kehittämistyön kokeiluna	35
Kokeiluista aikuissosiaalityön uudistuneiksi toimintatavoiksi	36
Lopuksi	39
Kuviot ja taulukot	39
Lähteet	39

Tiivistelmä

Aikuissosiaalityössä on ollut merkittäviä muutoksia. Perustoimeentulotuki siirtyi Kelan käsiteltäväksi vuoden 2017 alussa. Tämän jälkeen monet aikuissosiaalityön entiset asiakkaat eivät enää asioineet säännöllisesti henkilökohtaisen palvelun piirissä kunnan sosiaalitoimessa. Kun ihmisille alkoi kertyä maksamattomia laskuja, he kuitenkin hakivat täydentävää tai ehkäisevää toimeentulotukea kunnan sosiaalitoimesta. Näinpä vuonna 2018 aikuissosiaalityö painottui edelleen taloudellisten asioiden hoitamiseen kuntouttavan sosiaalityön sijaan. Selkeitä menetelmiä sosiaalityölle tai -ohjaukselle ei ollut käytössä. Uudistustarpeisin kaivattiin jalkautuvaa työtettä, prosessimaisen työotteen ja muutoksen seurannan osaamista, ryhmiä ja ammatillisia tukihenkilöitä. Lisäksi tarvittiin yksilöiden tukitarpeiden taustalla olevien rakenteellisten tekijöiden selvittämistä. Millaisilla palveluilla osaisimme auttaa asiakkaita parhaiten? Mikä palvelu soveltuisi kenellekin ja miksi? Hiljaista tietoa toki oli olemassa, mutta kehittämisen ääneen sanoittamiseksi tarvitsimme tutkimustyötä.

Lähdimme vastaamaan edellä kuvattuihin tarpeisiin seuraavilla kokeiluilla: 1) Mittaamisen kokeiluilla asiakastyöskentelyssä, 2) Ryhmätoimintojen ja tukihenkilötoiminnan kokeiluilla, 3) Jalkautuvan sosiaalityön kokeiluilla, 4) Rakenteellisen sosiaalityön kokeiluilla sekä 5) Viestinnän kokeiluilla.

Kaikki kokeilut liitettiin rakenteelliseen sosiaalityöhön. Mittareiden kautta on mahdollista tuottaa yhdenmukaista tietoa palvelujen vaikuttavuudesta asiakkaiden tuen tarpeisiin sekä tuen tarpeiden taustalla vaikuttavista ilmiöistä eli sosiaalisista ongelmista. Jalkautuminen mahdollistaa asiakkaiden asuinympäristöistä havaintojen tekemisen ja asiakkailta tiedon keräämisen. Viestinnän kautta voidaan vaikuttaa asiakkaiden osallisuutta tukeviin asenteisiin sekä rohkaista asiakkaita vastaanottamaan heille suunnattuja palveluja. Ryhmät mahdollistavat asiakkaiden osallisuuden vahvistumisen, vertaistuen ja onnistumisten kokemuksia.

Valmennukset

Työntekijöille järjestettiin valmennusta rakenteellisesta sosiaalityöstä, mittaamisesta, dialogisuudesta, seurauspedagogiikasta ja toiminnallisista menetelmistä. Valmennusten kautta työntekijät saivat uusia työkaluja käytännön asiakastyöhön.

Asiakasprosessi

Asiakasprosessia vahvistettiin tutkimalla sosiaalihuoltolain mukaista perusprosessia. Essotella tehtiin lisäksi kirjallinen ohje ja vahvistettiin palvelutarpeen arvioinnin roolia prosessissa. Kainuussa asiakkuudet kartoitettiin tarkasti työntekijöittäin ja muodostettiin erillinen palvelutarpeen arvioinnin työryhmä.

Mittarit

Kolmea eri mittaria kokeiltiin yhteensä 123 asiakkaalla. Mittareiden kautta asiakkaita voitiin tukea oman elämänsä ja tuen tarpeidensa hahmottamisessa. Mittarityöskentely edisti asiakkaiden osallisuutta palvelujensa suunnittelussa. Tietoa asiakkaille järjestettyjen palvelujen vastaavuudesta heidän tuen tarpeisiinsa emme kyenneet saavuttamaan, koska mittarikokeilujen aikajänne oli liian lyhyt.

Tukihenkilöt

Tukihenkilötoiminta (n=4) jäi lukumäärältään pieneksi, mutta siitä löytyi merkittäviä onnistumisia. Yksi tukihenkilöasiakas pääsi tukihenkilön avulla kotoaan ulos kauppaan, virastoihin ja harrastuksiin. Hänen toimijuutensa ja itseluottamuksensa vahvistuivat. Yleisesti asiakkaita oli vaikea saada innostumaan tukihenkilötyöskentelystä, vaikka työntekijä olisi kyseiselle palvelulle tarvetta nähnyt.

Ryhmät

Ryhmiä toteutui yhteensä 16, asiakkaita ryhmissä oli 88. Ryhmien osallistumisprosentti oli korkea, keskimäärin 90 %. Ryhmien koko vaihteli 3–8 osallistujan välillä.

- Essotella järjestettiin valokuvaus-, luonto-, puutyö-, askartelu-, kokkaus- ja kaksi koira kaverina -ryhmää
- Kainuussa oli kolme hahmoterapiaryhmää ja päihdekuntoutusryhmä
- Pieksämäellä toteutui kaksi valokuvausryhmää, hyvinvointiryhmä ja sosiaalipedagoginen hevosryhmä
- Sosterissa toimi hyvinvointiryhmä.

Ryhmien kautta tuettiin asiakkaiden elämänhallintaa ja osallisuutta. Asiakkaat oppivat laittamaan ruokaa, he löysivät itselleen ystäviä, saivat vertaistukea ja heidän itseluottamuksensa ja -tuntemuksensa vahvistuivat. Toiminnalliset ryhmät mahdollistivat onnistumisten kokemuksia. Ryhmät toimivat positiivisessa yhdessä tekemisen hengessä!

Jalkautuminen

Asiakkaita löydettiin jalkautumalla ja jalkautumisen kautta myös aikuissosiaalityön tunnettavuus asiakkaiden parissa parani. Asiakkaat saivat tukea ja ohjausta elämänhallintaan, kuten tukien hakemiseen ja laskujen maksamiseen. Hankkeessa jalkauduttiin 404 kertaa ja tavoitettiin 1 386 henkilöä. Jalkautumisen palaute oli hyvää sekä yhteistyökumppaneilta että asiakkailta kysyttäessä. Asiakkaiden palautteen keskiarvoksi muodostui 4,2/5 ja yhteistyökumppaneiden palaute oli hieman parempi, 4,5/5. Kokeilu onnistui määrällisesti ja sisällöllisesti hyvin. Kaikilla osatoteuttaja-alueilla on laajat, vakiintuneet ja toimivat verkostot. Työntekijöille jalkautuminen oli innostavaa ja palkitsevaa.

Jokaisella hankkeeseen osallistuneella alueella on jo olemassa rakenteet jalkautumiselle. Nyt aikuissosiaalityössä tiedetään minne jalkautua, milloin ja kuinka usein jalkautua, kuka tiimistä jalkautuu ja mitä jalkautumisissa tehdään.

Rakenteellinen sosiaalityö ja sosiaalityön näkyvyys

Rakenteelliseen sosiaalityöhön luotiin kaksi tiedon keräämisen mallia ja vahvistettiin tiedon keräämisen käytäntöjä. Kainuussa Sotkamon kokeilussa tuotettiin sosiaalisten ongelmien ja niiden ratkaisujen monitoimijaisen tiedontuotannon malli. Essotella tuotettiin aikuissosiaalityön palvelutarpeen arvioinneista analyysityökalu, jonka avulla asiakaskunnan tuen tarpeet ja profiilit saa kartoitettua.

Palvelutarpeen arvioinnin aseman vahvistuminen asiakasprosessissa on parantanut asiakkaiden osallisuutta. Palvelutarpeen arviointi on asiakasprosessin keskeinen elementti, jonka avulla asiakkaan tilanne, tuen tarpeet ja omat näkemykset kartoitetaan. Essotella hankkeen aikana tehtyjen palvelutarpeen arviointien lukumäärä kaksinkertaistui. Kainuussa ja Essotella on otettu käyttöön sähköinen lomake, joka tukee kokonaiskuvan syntymistä asiakaskunnan tuen tarpeista systemaattisesti.

Sosiaalityön näkyvyyttä parannettiin avaamalla Facebook-sivut Essotelle ja Kainuuseen sekä ottamalla jalkautuessa käyttöön huomioliivit Essotella ja Kainuussa, ja hupparit Sosterissa. Lisäksi tehtiin esitteet aikuissosiaalityöhön Kainuussa ja Essotella. Asiakkaille tehtiin opastava piirrosvideo palvelutarpeen arvioinnista.

Viestintä

Viestinnän kehittäminen oli onnistunut kokeilu. Facebook-kanava on parantanut aikuissosiaalityön näkyvyyttä ja avoimuutta. Facebook-sivuja seuraavat sekä asiakkaat että yhteistyötahot, ja sen avulla ajantasainen tieto toiminnasta välittyy hyvin. Hankkeen aikana aikuissosiaalityötä saatiin nostettua esiin myös eri medioissa: uudet kokeilut kiinnostavat mediaa ja esimerkiksi koiratoiminnallisesta ryhmästä saatiin uutinen Ylen paikallisuutisiin televisioon ja radioon. Pieksämäellä paikallinen lehti teki kaksi juttua valokuvausryhmästä. Kainuussa Sotkamo-lehti teki useita artikkeleita rakenteellisen sosiaalityön kokeilusta.

Essotella tehtiin asiakkaille suunnattu esite aikuissosiaalityöstä. Asiakkaat otettiin myös mukaan kuvittamaan ja suunnittelemaan esitettä.

Johdanto

Kädessäsi tai ruudullasi on vuosien 2018 ja 2019 aikana toteutetun ISO SOS -hankkeen kokeilujen kokemusten raportti. Raportti sisältää hankkeen tärkeimmät kokeilut ja niistä opitut kokemukset. Aikuissosiaalityöstä syvemmin kiinnostuneille on myös julkaistu erilliset raportit jalkautumisesta, Kykyviisari-mittarin kokeilusta ja Sotkamon rakenteellisen sosiaalityön kokeilusta. Tutkimuksesta julkaistaan myös oma raporttinsa. Kaikki raportit löytyvät Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen nettisivuilta.

Aikuissosiaalityön uudistamisen kimmoke syntyi aikuissosiaalityön paikan ja toiminnan uudelleen määrittymisen tarpeesta. Taustalla oli kolme aikuissosiaalityön paikkaan vaikuttavaa muutosta; perustoimeentulotuen siirtyminen Kansaneläkelaitoksen hoidettavaksi, siirtymispaine maakunnalliseen palvelutuotantoon ja aktivointipolitiikka. Toiminnallisen muutoksen vaatimus nousi jo vuonna 2015 voimaan astuneesta sosiaalihuoltolaista ja sen toimeenpanon ontumisesta.

Tätä taustaa vasten aikuissosiaalityön kehittäminen jaettiin hankkeessa kolmeen työpakettiin. Ensimmäisessä työpaketissa kehitettiin asiakasprosessia, toisessa jalkautumista ja kolmannessa rakenteellista sosiaalityötä. Konkreettisesti työpakettien kehittämistä toteutettiin valmennuksilla, työpajoilla ja kokeiluilla. Hankkeessa kokeiltiin mittareiden käyttöä osana asiakasprosessia, toteutettiin erilaisia aikuissosiaalityön ryhmiä, vahvistettiin dialogista työtettä ja analysoitiin palvelutarpeen arvioinnin asiakirjoja. Tästä raportista valmennukset rajattiin pois, koska niihin emme kohdistaneet tutkimusta eikä valmennuksia saatu integroitua osaksi asiakasprosessin kokeiluja. Jalkautumista kokeiltiin kolmannen sektorin eri toimipisteisiin ja julkisiin tiloihin. Lisäksi luotiin pop up -tapahtumia. Rakenteellista sosiaalityötä kehitettiin Sotkamon, Essoten ja Pieksämäen kokeiluilla. Sotkamossa ja Essotella rakenteellisen sosiaalityön pääpaino oli tiedon tuottamisessa, Pieksämäellä inkluusiotyössä syrjäisen kylän yhteisöllisen tilan luomisessa.

Hanke toteutettiin Etelä-Savon ja Kainuun maakuntien alueilla ja hanketta hallinnoi Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus (ISO). Hankkeen toteutuksesta vastasivat ISO:n lisäksi Kainuun alueella Kainuun sote ja Etelä-Savon alueella Essote, Sosteri ja Pieksämäki. Jokaisella alueella oli omat paikallisesta kehittämisestä vastaavat kehittäjäsosiaalityöntekijät. ISO vastasi hankkeen kokonaisuuden hallinnoinnista, organisoinnista ja tutkimuksesta. Raportin kokoamiseen ovat osallistuneet kaikki hankkeessa mukana olleet hanketyöntekijät: Satu Marja Tanttu Essotelta, Anne Tuikka Kainuusta, Niina Piippo Pieksämäeltä, Niina Ohtonen Sosterista sekä Seija Okulov ja Timo Hankosalu ISOsta.

Raportissa kuvaamme ensin alueiden aikuissosiaalityön toimintaympäristöä. Tämän jälkeen kuvaamme asiakasprosessin, mittareiden ja ryhmien kokeiluja, joista siirrytään jalkautumisen kokeilujen kuvausten kautta rakenteellisen sosiaalityön kokeilujen kuvauksiin. Tutkimukselliset yhteenvedot on tehty mittarikokeiluista, jalkautumisista ja ryhmistä. Lopuksi kuvaamme vielä tutkimusta omana kokeilunaan ja viimeisessä luvussa kertaamme kokeiluista opittuja kokemuksia uudistuvan aikuissosiaalityön toimintatavoiksi.

ISO SOS -hankkeen alueiden toimintaympäristöt

ISO SOS -hankkeessa aikuissosiaalityötä kehitettiin Etelä-Savon ja Kainuun maakuntien alueilla. Kuvaamme tässä luvussa molempien alueiden toimintaympäristöä erityisesti työikäisten väestön osalta sekä aikuissosiaalityön ja palvelujärjestelmän organisoitumisen näkökulmasta.

Etelä-Savossa asuu noin 144 600 asukasta. Kuntia alueella on 14: Essoten alueella 11, Sosterin alueella kaksi ja Pieksämäki yksin. Etelä-Savossa on kolme suurempaa kuntaa: Mikkeli (53 818), Savonlinna (33 611) ja Pieksämäki (28 970), joissa asuu yhteensä noin 80 prosenttia Etelä-Savon asukkaista. Välimatkat näiden kuntakeskusten välillä ovat pitkät.

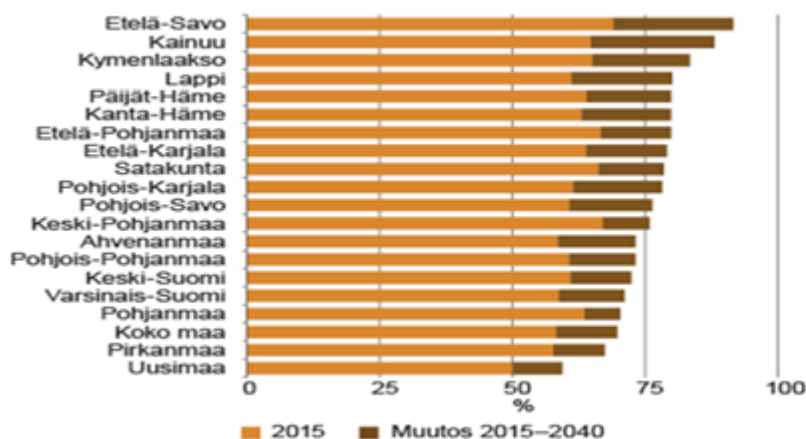
Kainuussa asuu noin 73 060 asukasta. Kuntia alueella on kahdeksan, joista Kainuun sotessa seitsemän. Kainuun keskuskaupunki on Kajaani (36 973), jossa asuu noin puolet Kainuun asukkaista. Kainuussa on kolme seutua, Kajaanin seutu, pohjoinen Suomussalmen seutu ja Itäinen Kuhmon ja Sotkamon seutu. Välimatkat näiden seutujen välillä ovat pitkät. Aikuissosiaalityötä kehitettiin sekä keskisuurissa kaupungeissa että niitä ympäröivissä pienissä kunnissa.

Etelä-Savon ja Kainuun maakunnat ovat molemmat kärsineet valtakunnallisen kaupungistumisen ja Etelä-Suomeen suuntaavan muuttoliikkeen trendistä. Etelä-Savosta pois muuttaneita oli vuosien 2015 ja 2019 välillä hieman alle 3 000 ja Kainuussa 2 000. Suurin osa alueilta pois muuttaneista on alle neljäkymmentä-vuotiaita. (Tilastokeskus, väestö; muuttoliike; ennakkoväkiluku alueittain). Muuttoliikkeen lisäksi myös Etelä-Savon ja Kainuun väestön ikärakenne kääntyy painoltaan elämän loppupäähän.

Aikuissosiaalityön asiakaskunta on työikäisessä väestössä. Seuraavaksi tarkastelemme alueita työikäisten näkökulmasta. Yksi tapa hahmottaa eri-ikäisten välisiä suhteita on väestöllinen huoltosuhte, joka kuvaa lasten ja 65 vuotta täyttäneiden määrän suhdetta työikäiseen väestöön. Tilastokeskuksen ennusteen mukaan sekä Etelä-Savo että Kainuu ovat väestölliseltä huoltosuhteeltaan kaksi heikoimmassa asemassa olevaa maakuntaa.

Kuvio 1. Tilastokeskuksen väestöennuste

Väestöllinen huoltosuhte 2015 ja ennuste vuodelle 2040 maakunnittain

Lähteet: Tilastokeskus, väestörakenne, väestöennuste

Väestöllinen huoltosuhde ei kuitenkaan kerro koko totuutta työikäisen ja muun väestön välisestä huoltosuhteesta. Työikäisestä väestöstä toinen osa on töissä ja toinen ei. Näin ollen myös työikäisten kesken voidaan ajatella olevan huoltosuhde, vaikkakaan ilmiö ei ole aivan näin yksinkertainen. Kun huoltosuhteeseen lisätään myös ne henkilöt jotka eivät käy töissä, niin tätä suhdetta kuvataan taloudellisella huoltosuhteella. Taloudellinen huoltosuhde vertaa työttömien ja työvoiman ulkopuolella olevien määrää työllisten määrään. Molemmat maakunnat ovat taloudelliselta huoltosuhteeltaan heikossa asemassa. Etelä-Savossa jokaista sataa työssä olevaa kohti on 171 ja Kainuussa 185 työn ulkopuolella olevaa. Vertailun vuoksi Helsingissä vastaava luku on 100, eli siellä noin puolet on töissä ja puolet työn ulkopuolella. (Tilastokeskus, Kuntien avainluvut).

Tulevaisuudessa tilastokeskuksen arvion mukaan sekä Etelä-Savossa että Kainuussa taloudellinen huoltosuhde heikkenee vielä entisestään. Tämä tarkoittaa sitä, että yhä pienempi osa maakunnan alueella asuvista käy työssä. Tällä on suora vaikutus kuntien taloudelliseen kestävyteen, verokertymiin ja työttömyydestä syntyviin kustannuksiin. Tämän vuoksi aikuissosiaalityön täytyy uudistua tarkastelemaan työikäisten väestön hyvinvointia kokonaisuutena ja pitää huolta myös työssäkäyvien hyvinvoinnista. Tällöin sosiaalityön on liityttävä työvoimaviranomaisten ja kunnallisten työllisyyden hoidon toimijoiden kanssa. Työmarkkinoiden toimivuudella on itsessään eriarvoistavia seurauksia, mutta tällä ilmiöllä on myös asenneilmastoon vaikuttavia seurauksia.

Aikuissosiaalityössä on tärkeää hahmottaa myös alueen työikäisten hyvinvoinnin tila ja vajeet. Etelä-Savossa pienituloisten osuus on korkea. Samoin psyykkisesti merkittävästi kuormittuneiden ja työkyvyttömyyseläkkeellä olevien osuus on korkea. Kainuussa on Kelan vammaisetuuksien saajia eniten koko maassa ja maan toiseksi korkein sairastavuus (Kelan sairastavuusindeksi). Terveyspalvelujen käyttö on mielenterveysongelmien vuoksi maan alhaisinta, mutta masennuslääkkeiden käyttö kuitenkin yleistä. Kainuussa on koko maahan verrattuna toiseksi eniten henkilöitä, jotka eivät usko jaksavansa työelämässä vanhuuseläkeikänsä asti (n. 32 %).

Molemmissa maakunnissa on erityisen kaunis luonto ja se koetaan tärkeänä. Kainuussa on kauniita hiekkarantoja ja vaaroja, Etelä-Savosta löytyy erityisen kauniita vesistöjä luotoineen ja saarineen. Vaikka green care ei ollut hankkeen tavoitteissa, niin luontoa hyödynnettiin jokaisen alueen ryhmäkokeiluissa. Alueiden kaunis luonto onkin toiminut hyvänä voimavarana.

Etelä-Savo

Essote

Etelä-Savon sosiaali- ja terveyspalvelujen kuntayhtymä Essote on aloittanut toimintansa vuoden 2017 alusta. Sosiaalipalvelujen osalta mukana ovat Hirvensalmi, Juva, Kangasniemi, Mikkeli, Mäntyharju, Pertunmaa ja Puumala. Mikkeli on alueen suurin kunta, n. 53 000 asukasta, muiden kuntien väkiluku on 1 700–6 000 asukasta. Maantieteellisesti alue on laaja ja siellä on paljon vesistöjä. Puumalassa joihinkin paikkoihin pääsy edellyttää lossiyhteyttä.

Essotessa aikuissosiaalityö on jakautunut perhe- ja sosiaalipalveluihin kuuluvaan aikuissosiaalityöhön, jota tehdään Mikkelin lisäksi kaikissa ympärökunnissa sekä mielenterveys- ja päihdepalvelujen sosiaalityöhön (mipä-sosiaalityö), jota tehdään ainoastaan Mikkelissä. Ero tehtävänkuvissa aikuissosiaalityön ja mipä-sosiaalityön välillä liittyy mielenterveys- ja päihdepalvelujen järjestämiseen. Aikuissosiaalityössä korostuu enemmän asiakkaiden taloudelliset vaikeudet ja aktivointityöskentely, mipässä taas asiakkaiden päihdekuntoutusprosessit ja tukipalvelujen järjestäminen.

Työntekijöitä alueella on noin 30, joista 10 on sosiaalityöntekijöitä ja loput sosiaalihojaajia. Suurimmat yksiköt ovat Mikkelissä, kun ympäryskunnissa työntekijämäärä vaihtelee yhdestä kolmeen kunnan koosta ja tarpeesta riippuen. Ympäryskunnissa työntekijöillä saattaa myös olla laajempi tehtäväkuva sisältäen tehtäviä myös muilta kuin aikuissosiaalityön osa-alueilta. Aikuissosiaalityössä lähiesimiehenä on aikuissosiaalityön johtava sosiaalityöntekijä, mipä-sosiaalityössä mielenterveys- ja päihdepalvelujen palvelupäällikkö.

Koska aikuissosiaalityö on jakautunut kahteen yksikköön, kahden eri esimiehen alaisuuteen ja seitsemään eri kuntaan, lähtökohta yhteiselle kehittämiselle on jo siltä osin haasteellinen. Essotessa ei ole olemassa esimerkiksi yhteistä tiimirakennetta, johon kaikki alueen työntekijät osallistuisivat. Työntekijöiden tehtäväkuvat vaihtelevat yksiköittäin ja ongelmana on jossain määrin ollut työntekijöiden vaihtuvuus ja osaavien tekijöiden löytäminen varsinkin ympäryskuntiin. Mutta myös Mikkelissä on nähtävissä sosiaalityöntekijöiden rekrytointivaikeuksia. Työpaikkoja on hankkeen aikana ollut usein täyttämättä ja tämä on osaltaan vaikuttanut kehittämiseen.

Alueen palvelut vaihtelevat kuntakohtaisesti. Mikkelissä keskustan alueella palveluja on saatavissa hyvin, reuna-alueille mentäessä palvelujen saatavuus heikkenee. Esimerkiksi Mikkelin keskustassa on Kelan toimipiste, jossa kaupunkialueella asuvat voivat asioida. Sen palvelut on kuitenkin tarkoitettu myös yli 40 kilometrin päässä asuville haukivuorelaisille tai suomenniemäläisille, joille julkiset liikenneyhteydet ovat huonot.

Ympäryskunnissa yhteispalvelupisteillä on tärkeä rooli kunnan asukkaiden palvelujen turvaajana. Perusterveydenhuollon palvelut ja sosiaalipalvelujen resurssia on alueen jokaisessa kunnassa, jotka vastaavat alueen asiakkaiden palvelutarpeisiin. Vaihtelua on enemmän yksittäisten palvelujen osalta, kuten kotiin vietävissä palveluissa. Mikkelissä on kehitetty ja lisätty jalkautuvaa palvelua mielenterveys- ja päihdeasiakkaille, muissa kunnissa palvelua on saatavana vaihtelevasti.

Pieksämäki

Etelä-Savon maakunnassa sijaitseva Pieksämäki on reilun 18 000 asukkaan puistokaupunki, joka on useimmille tuttu rautateiden risteysasemana. Pieksämäen alueella on 32 kylää, joista suurimmat ovat Virtasalmi ja Jäppilä. Pieksämäen alueella on yli 400 järveä ja puhdas luonto tarjoaa mukavan elinympäristön ja paljon harrastusmahdollisuuksia.

Pieksämäen sosiaalitoimisto sijaitsee Pieksämäen kaupungin Sosiaali- ja terveystalokeskuksessa. Samassa rakennuksessa toimivat muun muassa vastaanotto- ja sairaalapalvelut, perheiden palvelut, ikääntyvien palvelut, vammaispalvelut sekä mielenterveys- ja päihdepalvelut.

Aikuissosiaalityössä työskentelee kolme sosiaalityöntekijää, kolme sosiaalihojaajaa ja aikuissosiaalityön lähiesimies. Lisäksi aikuissosiaalityön tiloissa työskentelee vammaispalvelun sosiaalityöntekijä ja kaksi ohjaajaa, kotoutumisohjaaja sekä kaksi toimistotyöntekijää. Aikuissosiaalityön neuvonta on avoinna arkisin klo 9–15. Aikuissosiaalityön neuvonta auttaa aikuissosiaalityöhön ja toimeentulotukeen liittyvissä asioissa. Neuvonnasta saa myös yleistä palveluohjausta. Asiointi sosiaalihojaajien ja sosiaalityöntekijöiden luona tapahtuu mieluiten puhelimitse tehtävällä ajanvarauksella. Aikuissosiaalityön työntekijä on tavoitettavissa myös Pieksämäen kaupungin chat-palvelussa tiistaisin tunnin ajan.

Sosiaalihojaajat tekevät tiivistä yhteistyötä eri toimijoiden kanssa. Sosiaalityöntekijät vastaavat muun muassa asunnottomien, vankien ja maahanmuuttajien kanssa tehtävästä työstä. Sosiaalityöntekijöille ohjaututaan asiakkaan tilanteen mukaan sosiaalihojaajien kautta. Kotoutumisohjaaja antaa

arki-elämän ohjausta, neuvontaa ja tukea maahanmuuttajille. Kotoutumisohjaaja tekee tiivistä yhteistyötä sosiaalityöntekijöiden ja muun verkoston kanssa.

Päihde- ja mielenterveystyö toimii Pieksämäellä aikuissosiaalityöstä erillisenä yksikkönä (tosin samassa rakennuksessa). Mielenterveys- ja päihdehuollossa työskentelee tällä hetkellä ylilääkäri, lääkäri, kaksi erikoistuvaa lääkäriä, sairaanhoitajia, mielenterveyshoitaja, kuntoutusohjaaja ja askartelunohjaaja. Sosiaalityöntekijää ei tällä hetkellä ole.

Pieksämäen aikuissosiaalityö tekee paljon yhteistyötä Pieksämäen kaupungin kuntouttavan työtoiminnan yksikön, TE-toimiston, Kelan, nuorisotoimen ja kolmannen sektorin kanssa. Kuntouttava työtoiminta on Pieksämäen kaupungin järjestämää sosiaalihuoltolain mukaista sosiaalipalvelua. Työtoiminnan aloittaminen vaatii aina aktivointisuunnitelman, jonka tekemisessä ovat mukana asiakas, TE-toimisto, Kela ja kaupunki (sosiaalitoimi, työtoiminta). Myös TYP-palaverit pidetään samalla kokoonpanolla. Mukana palaverissa voi olla myös sairaanhoitaja ja asiakkaan läheinen tai tukihenkilö asiakkaan niin halutessa. Kuntouttavaa työtoimintaa on kehitetty aktiivisesti Pieksämäellä vuosien ajan ja asiakkaalle pyritään järjestämään hänelle mieleistä työtoimintaa.

Aikuissosiaalityössä yhteistyötä tehdään kolmannen sektorin kanssa ja tämä on hankkeen aikana entisestään lisääntynyt. Sosiaalityöntekijät ja -ohjaajat jalkautuvat säännöllisesti Pieksämäen kaupungin omien kuntouttavan työtoiminnan pisteiden lisäksi Bovalliukselle, Savosetille, PS-liikunnalle, ViaDian Pysäkillä sekä ilmaisruuanjakeluun Jäppilässä ja Virtasalmella. Diakonien kanssa tehdään lisäksi toimeentulotukeen liittyvää yhteistyötä. ViaDian työntekijöiden kanssa tehdään yhteistyötä ilmaisruuanjaon lisäksi sekä kuntouttavassa työtoiminnassa että päihdekuntoutujien kuntoutumisessa.

Sosteri

Itä-Savon sairaanhoitopiirin kuntayhtymä eli Sosteri tarjoaa sosiaalihuollon, erikoissairaanhoidon, perusterveydenhuollon ja ympäristöterveydenhuollon palveluja Savonlinnan ja sen lähikuntien asukkaille kuten Enonkoskelle, Rantasalmelle ja Sulkavalle. Sosteri aloitti toimintansa 1.1.2007 ja se toimii tällä hetkellä (31.12.2018) työnantajana 1 680 henkilölle, joista 1 366 on vakinaisessa palvelussuhteessa.

Sosterin aikuissosiaalityön resurssi koostuu kahdesta sosiaaliohjaajasta ja viidestä sosiaalityöntekijästä, joista kahden toimipiste on keskussairaalan yhteydessä ja heidän tehtäviinsä kuuluu pääsääntöisesti terveydenhuollon sosiaalityö. Loput viisi työntekijää työskentelevät Savonlinnan kaupungintalolla sijaitsevassa sosiaalivirastossa. Sosiaaliviraston työntekijöistä yksi sosiaalityöntekijä työskentelee pääasiallisesti lapsiperheiden kanssa ja kaksi muuta sosiaalityöntekijää palvelee asiakkaita kirjainjaon perusteella. Sosiaaliohjaajista toinen työskentelee alle 30-vuotiaiden kanssa ja toisella on Enonkosken aikuissosiaalityötä yksi päivä viikossa sekä kirjallisten toimeentulotukihakemusten käsittelyä. Aikuissosiaalityön työntekijät liikkuvat Savonlinnan kaupungintalolta käsin Punkaharjulla, Kerimäellä ja Savonrannalla tarpeen mukaan.

Savonlinnassa työvoiman palvelukeskus on kaupungin omaa toimintaa ja siellä työskentelee neljä palveluohjaajaa. Myös maahanmuuttajapalvelut hoituvat kaupungin omana työnä kolmen työntekijän voimin. Sosterissa päihdepalvelut ovat kokonaan terveydenhuollon palvelua, eikä päihdehuollossa ole yhtään sosiaalihuollon ammattilaista töissä. Päihdekuntoutuksesta ei siten tehdä myöskään sosiaalihuoltolain mukaisia viranhaltijapäätöksiä.

Alueen kolmannella sektorilla on vahva palvelujen tuottajan rooli. Savonlinnan Kolomonen ry koordinoi kolmannen sektorin toimintaa ja pyrkii yhteen sovittamaan kansalaistoiminnan, julkisen sektorin ja yrityssektorin yhteistoimintaa. Aktiivisia kolmannen sektorin toimijoita on useita ja Savonlinnan alueella hanketoimintaa on paljon. Tämä on johtanut jonkinlaiseen kilpailuun asiakkaista. Kolmas sektori tavoittaa suuren määrän työvoiman ulkopuolella olevista asiakkaista. Järjestöt työllistävät (palkkatuki), tarjoavat kuntouttavaa työtoimintaa ja työharjoittelupaikkoja, ja ovat osa sosiaalista kuntoutusta monille aikuissosiaalityön asiakkaille.

Kainuu

Kainuun sote

Asukkaita Kainuussa oli kesäkuussa 2019 kaikkiaan 72 738 henkeä. Kainuu on erittäin harvaan asuttua aluetta, sillä maakunnista vain Lapissa väestötiheys on alempi kuin Kainuussa. Eniten asukkaita on maakunnan keskuskaupungissa Kajaanissa (36 900 henkeä) ja sen naapurikunnassa Sotkamossa (10 400 henkeä). Asukasluvultaan pienin kunta on Ristijärvi (1 300 asukasta). Välimatkat ovat pitkät; maakunnan reuna-alueilta Suomussalmelta ja Kuhmosta matkaa Kajaaniin on lähes 200 kilometriä.

Kainuun sosiaali- ja terveydenhuollon kuntayhtymä (Kainuun sote) hoitaa Hyrynsalmen, Kajaanin, Kuhmon, Paltamon, Ristijärven, Sotkamon ja Suomussalmen kuntien kaikki sosiaali- ja terveydenhuoltopalvelut. Puolangalla Kainuun sote vastaa erikoissairaanhoidosta ja ympäristöterveydenhuollosta (mm. eläinlääkäri- ja terveysvalvontapalvelut). Sote-kuntayhtymä tuottaa alueelleen myös henkilöstö-, talous- ja tietohallinnon palveluja. Kuntayhtymä työllistää noin 3 700 henkilöä.

Kainuulaisten lähes päivittäin tarvitsemat palvelut ovat lähipalveluja. Harvemmin tarvittavat palvelut tuotetaan seudullisesti. Harvoin tarvittavat, erityisosaamista vaativat palvelut ovat keskitettyjä, maakunnallisia palveluja. Palveluiden tuottamisessa johtaminen on keskitetty ja palvelut tuotetaan hajautetusti.

Kuntayhtymän toiminnallisia tulosalueita ovat hallinto, keskitetyt tukipalvelut, perhepalvelut, sairaanhoidolliset palvelut, terveyden- ja sairaudenhoitopalvelut, vanhuspalvelut ja ympäristöterveydenhuolto. Nämä tulosalueet jakautuvat vastuualueisiin ja vastuualueet tulosyksiköihin. Aikuissosiaalityö kuuluu perhepalvelujen vastuualueeseen ja yhteistyökumppaneista esimerkiksi päihde- ja mielenterveyspalvelut terveyden- ja sairaudenhoidon vastuualueeseen.

Kainuun soten aikuissosiaalipalveluihin sisältyy aikuissosiaalityön lisäksi työllistymistä edistävä monialainen yhteistyöpalvelu TYP sekä kuntouttava työtoiminta. Sosiaalityöntekijöitä on kymmenen, sosiaali-ohjaajia 19, kuntouttavan työtoiminnan ohjaajia seitsemän, esimiehiä neljä henkilöä. Sosiaalityöntekijöistä seitsemän, sosiaali-ohjaajista seitsemän ja kuntouttavan työtoiminnan ohjaajista neljä työskentelee Kajaanissa. Keskuskuntien ympärillä sosiaalityöntekijöiden asiointimatkat ovat pitkiä. (Kainuun sote, aikuissosiaalipalvelut.) Sosiaalityöntekijöiden rekrytointi on ollut vaikeaa.

Alueen keskuskuntien reunamilla asuu väestöä, jolla on vaikeuksia käyttää palveluja huonojen kulkuyhteyksien vuoksi. Paikallisyhteisöt saattavatkin paikata ulkopuolisen tuen tarvetta ja edistää arjen sujumista. Kolmannen sektorin toimintaa ja toimintapaikkoja löytyy kaikista Kainuun kunnista. Niiden ylläpitäjinä toimii yhdistyksiä ja järjestöjä, ja julkisen sektorin tuki näille toiminnoille on pääasiassa vuosittain haettavat järjestöavustukset.

Kainuulaisia matalan kynnyksen kohtaamispaikkoja ovat muun muassa Kajaanissa toimivat Päiväkeskus, Huilitupa, Tutun Tupa ja Klubitalo Tönäri, Suomussalmen Kumppanuustalo ja Kuhmon Piilolankankaan lähiötupa. Sotkamossa sijaitseva Hyvän Mielen Kulma on Sotkamon Mielenterveyden Tuki ry:n ylläpitämä ja sillä on ryhmätoimintaa kaikissa Kainuun kunnissa. Julkisen sektorin matalan kynnyksen toimintaa edustaa nuorisotalo Kajaanin Nuppa. Työhönvalmennuskeskuksina Paltamossa, Hyrynsalmella ja Puolangalla toimivat Kiehimä-Kierrätysmyymälät paikkaavat osaltaan pienten paikkakuntien kohtaamispaikkoja.

Edellä mainitut toiminnat ovat merkittäviä yhteiskunnan hyvinvoinnille. Aikuissosiaalityöllä on niin yksilö- kuin yhteisösosiaalityön kautta monia kiinnekohtia näihin paikkoihin. Aikuissosiaalityö on yhteistyökumppanina näissä toimintapaikoissa, ohjaa ja saattaa asiakkaita niiden toimintaan, mutta myös osallistuu ryhmätoiminnan ideointiin ja järjestämiseen. Aikuissosiaalityö pitää vastaanottoa jo Kajaanin Nupassa ja Kuhmossa Piilolankankaan lähiötuvalla.

Asiakkuudet ja prosessimainen työote aikuissosiaalityössä

Aikuissosiaalityössä on ollut merkittäviä muutoksia. Perustoimeentulotuki siirtyi Kelan käsiteltäväksi vuoden 2017 alussa. Tämän jälkeen monet aikuissosiaalityön entiset asiakkaat eivät enää asioineet säännöllisesti henkilökohtaisen palvelun piirissä kunnan sosiaalitoimessa. Kun ihmisille alkoi kertyä maksamattomia laskuja, he kuitenkin hakivat täydentävää tai ehkäisevää toimeentulotukea kunnan sosiaalitoimesta. Näinpä vuonna 2018 aikuissosiaalityö painottui edelleen taloudellisten asioiden hoitamiseen kuntouttavan sosiaalityön sijaan. Tärkein kuntouttavan sosiaalityön perinne on yksilöiden kanssa tehtävä työ, case-work. Tätä lähdimme kehittämään prosessimaisen työotteen suuntaan.

Prosessimainen työote pohjautuu case-work-perinteeseen, ja sen taustalla on ongelmanratkaisun ja kokemuksesta oppimisen logiikka. Prosessimaisessa työotteessa on kolme elementtiä, asiakkaan ja työntekijän välinen suhde, asiakkaan omat muutosprosessit ja sosiaalityön palveluprosessin toteutuminen. Kuvaamme seuraavaksi näitä kolmea elementtiä.

Asiakkaan ja työntekijän välisessä suhteessa olennaista on molemminpuolinen luottamus ja sitoutuminen yhteiseen työskentelyyn. Ilman asiakkaan ja työntekijän sitoutumista yhteistyöhön ja yhteiseen työskentelyyn ei ole prosessiakaan. Työntekijän sitoutumiseen yhteiseen työskentelyyn vaikuttavat työntekijän arvot ja etiikka, oma hyvinvointi ja organisaation tuki työntekijälle. Asiakkaan sitoutumiseen vaikuttavat asiakkaan elämäntilanne, mielikuvat sosiaalityöstä ja kaikki asiakkaan kohtaamiset eri työntekijöiden välillä. Avain asiakkaan sitoutumiseen on työntekijän ja asiakkaan kohtaaminen ja se, millainen suhde heidän välilleen syntyy. Tämän suhteen kautta myös asiakkaan omat muutosprosessit ja niiden eteenpäin vieminen mahdollistuvat.

Meillä kaikilla on oma elämämme, ja siihen liittyvät kasvun ja kehityksen prosessit. Ilman asiakkaassa syntyvää muutosprosessia ei ole myöskään prosessimaista työotetta. Muutosprosessissa on kysymys asiakkaan omasta kasvusta, uuden oppimisesta ja kehityksestä. Olennaista sosiaalityön ammatillisuuden kehittymiselle on se, miten ammattilaiset osaavat synnyttää, sanoittaa ja tukea asiakkaan kasvua, oppimista ja kehitystä.

Työntekijän on myös hallittava sosiaalihuollon prosessi ja osattava kertoa siitä asiakkaalle ymmärrettävästi. Avain vaikuttavaan sosiaalityöhön on asiakkaan omien prosessien nivominen yhteen sosiaalihuollon prosessin kanssa. Sosiaalihuollon prosessi jaetaan viiteen kohtaamisen vaiheeseen: vireille tulo, palvelutarpeen arviointi, asiakassuunnitelma, palvelujen järjestäminen sekä palvelujen ja

vaikuttavuuden arviointi. Tässä taustalla on ongelmanratkaisun logiikka, jonka uskotaan auttavan asiakkaiden muutosprosessien hallinnassa. Palvelutarpeen arvioinnissa jäsenetään ja tehdään tietoiseksi muutostyön kohde. Suunnitelman vaiheessa sanoitetaan asiakkaan omat prosessit ja yhteen sovitaan ne tavoitteiksi. Näiden pohjalta suunnitellaan eri palvelut ja tehtävät, joilla tavoitteet pyritään saavuttamaan. Palveluissa toimitaan tavoitteiden suuntaan. Arvioinnin vaiheessa arvioidaan tavoitteiden saavuttamista ja tilanteen muutosta (muutostyön kohdetta) ja sovitaan uudelleen tavoitteellisesta jatkotyöskentelystä tai työskentelyn päätöksestä.

ISO SOS -hankkeessa tutkittiin aikuissosiaalityöntekijöiden ja esimiesten kanssa sosiaalihuollon palveluprosessia, sen eri vaiheita ja toteutumista yleisellä tasolla. Hankkeessa tehtiin piirrosvideo palvelutarpeen arvioinnista, kokeiltiin mittareita, toteutettiin erilaisia ryhmiä ja tukihenkilötoimintaa osana tätä prosessia sekä järjestettiin erilaisia valmennuksia tukemaan työntekijöiden prosessimaisen työotteen osaamista.

Mittarikokeilut

ISO SOS -hankkeessa kokeiltiin mittareita ja mittaamista sosiaalityön asiakasprosessissa. Lähtökohtana oli se, että jokainen työntekijä kokeilee hankkeen aikana kahta mittaria kahdella eri asiakkaalla. Kaikilla osatoteuttaja-alueilla kokeiltiin ensin syksystä 2018 alkaen Kykyviisaria ja talven-kevään 2019 aikana vaihtoehtoisesti joko ESY (Elämäntilanteen selvittämisen ympyrä) -mittaria tai Aikuisväestön hyvinvointimittaria (AVHV). Ajatuksena kokeiluissa oli tutustua mittaamiseen ja saada kokemuksia erilaisista mittareista. Näiden kokemusten kautta työntekijät voivat vertailla, millainen mittari sopii käytettäväksi millekin asiakkaalle.

Mittarikokeilussa työntekijöitä ohjeistettiin kokeilemaan mittaria palvelutarpeen arvioinnin työkaluna ja tuottamaan tietoa asiakkaan tilanteen muutoksesta. Mittarien ensimmäinen mittauskierros onnistui varsin vaivattomasti ja asiakkaiden tilanteesta saatiin tietoa. Toisen eli seurantamittauksen toteutuminen sen sijaan oli haasteellista; kaikkien mittarien kohdalla asiakkaiden kato muodostui suureksi, koska asiakkaat eivät joko halunneet mittausta tai he hävisivät asiakkuudesta syystä tai toisesta. Kykyviisarikokeilun kadosta on tehty tarkempaa analyysia, mutta se ei tuottanut selviä syitä, miksi kato oli näin yleistä.

Työntekijät oivalsivat mittarikokeilussa mittaamisen idean, mutta mittarin tuottaman tiedon liittäminen asiakasprosessin jäi hataraksi. Syynä voi olla se, että prosessimaiseen työskentelyyn ei ollut tarpeeksi aikaa, jolloin työntekijä ei myöskään ehtinyt paneutua kaikkeen tietoon. Mittarityöskentelyn kato vaatisi vielä tarkempaa analyysia.

Asiakkuudet ja prosessimainen työote aikuissosiaalityössä Essotella

Sosiaalihuoltolain uudistus astui voimaan jo vuonna 2015, mutta sen määrittämää asiakastyön prosessia ei ole systemaattisesti tarkasteltu Essotessa ennen hanketta. Työskentely aloitettiin syyskuussa 2018 järjestetyssä työpajassa, jossa tarkasteltiin prosessin sisältöä ja luotiin yhteistä ymmärrystä siitä, mitä prosessi tarkoittaa käytännön työtehtävinä. Tavoitteena oli kirjata dokumentti, jota voidaan käyttää uuden työntekijän perehdytysmateriaalina ja josta työvuosiltaan vanhemmat työntekijät voivat tarvittaessa tarkistaa prosessin kulun.

Ensimmäisessä työpajassa työntekijät etsivät ryhmissä tietoa prosessin peruskysymyksiin; kuka on erityistä tukea tarvitseva, milloin nimetään omatyöntekijä, mikä on palvelutarpeen arviointi, milloin

kirjataan asiakassuunnitelma, ja niin edelleen. Huomattiin, että vaikka kaikki ovat tietoisia prosessista ja sen eri osa-alueista, yhteistä määrittelyä tarvittiin, jotta näkemyksestä tulisi koko aikuissosiaalityölle yhteinen. Työpajapäivän tuotosten työstämistä jatkettiin pientyöryhmässä.

Samaan aikaan Essotessa uudistettiin palvelutarpeen arviointi -lomake vastaamaan THL:n koodituksia. Kesään 2018 asti käytössä on ollut Pro Consona -ohjelman palvelutarpeen arviointi -lomake, joka on hyvin suppea THL:n lomakerakenteeseen verrattuna. Palvelutarpeen arvioinnin keskeisyys asiakasprosessissa nousi työskentelyn keskiöön.

Pientyöryhmä jatkoi prosessimaisen työskentelyn ohjeistuksen tekemistä talven aikana. Ohjeistukseen kirjattiin asiakkuuden alkuun liittyvät asiat, vireille tulo, huoli-ilmoitusten käsittely ja kiireellisyyden arvioiminen, erityisen tuen tarpeen arviointi, palvelutarpeen arvioinnin tekeminen, asiakassuunnitelman kirjaaminen, omatyöntekijä-työskentely, eettiset periaatteet ja asiakkuuden päättäminen. Dokumentti valmistui helmikuussa 2019.

Myöhemmin keväällä järjestettiin toinen aiheeseen liittyvä työpaja, jossa keskityttiin palvelutarpeen arvioinnin tekemiseen. Työpajassa mietittiin mahdollisuuksia ja esteitä prosessimaisen työskentelyn onnistumiselle ja hyviä toimintatapoja palvelutarpeen arvioinnin tekemiselle. Mietittiin myös rakenteellisen sosiaalityön näkökulmasta, miten asiakastietojärjestelmään kirjatut asiakkaiden palvelutarpeet saadaan näkyviksi.

Yhteisellä pohdinnalla ja työpajatyöskentelyllä prosessimaista työskentelyä on saatu Essotessa selkiytettyä. Palvelutarpeen arvioinnin tärkeys asiakkaan prosessissa on ymmärretty, sen osoittavat jo tilastotkin. Kun vuonna 2017, ennen hankkeen alkamista, palvelutarpeen arviointeja oli tehty 150 kpl, ajalla 1.1.–31.10.2019 niitä on tehty kaksinkertainen määrä, 302 kpl. Prosessin yhteinen tarkastelu jatkuu hankkeen jälkeen, ja prosessin muita osa-alueita (esimerkiksi vireille tulo, asiakassuunnitelman kirjaaminen) on tarkoitus tarkastella keväälle 2020 sovitussa työpajassa.

Asiakkuudet ja prosessimainen työote aikuissosiaalityössä Kainuussa

Kainuussa prosessimaisen työotteen kehittämistyön etenemisestä on saatu tietoa hankkeen alussa ja lopussa sosiaaliohjaajille ja sosiaalityöntekijöille kohdistetulla verkkokyselyllä. Vastaukset vahvistavat oletettua tietoa siitä, että hankkeen alun varsin hataraan tietoon pohjautuneessa asiakasprosessityöskentelyssä on tapahtunut vahvistumista, mutta myös tietoa siitä, mihin erityisesti tulee kiinnittää huomiota jatkossa. Kainuussa asiakasprosessityöskentelyn kysymykset liittyvät asiakkuuden luonteen ja keston (tilapäinen/toistuva/jatkuva) määrittelyyn, millä on merkitystä asiakasvirran hallintaan ja sosiaalityön resursointiin. Asiakkuuden alkaessa kaikille pitäisi olla selvillä tietyt perusasiat asiakkaasta ja prosessityöstä, jotta voidaan sopia työnjaosta, eli kenen kanssa asiakas asioitaan hoitaa.

Sosiaalihuoltolakiin perustuvia perusasioita on määritelty Kainuun aikuissosiaalityön sisällä ja ne liittyvät muun muassa siihen, kuka on erityisen tuen tarpeessa oleva ja mitä tulee huomioida palvelutarpeen arvioinnin tekemisessä. Aikuissosiaalityössä on opeteltu ESY- ja Aikuisväestön hyvinvointimittarin sekä Kykyviisarin käyttöä. Lisäksi on tarkennettu työntekijäkohtaisia asiakasmääriä sekä työnjakoa sosiaaliohjauksen ja sosiaalityön välillä. Asiakasprosessiin liittyi myös jalkautuminen ja verkostoituminen, tiedotus sekä tiedon tuotanto rakenteellista sosiaalityötä varten, joita on myös määritelty ja vahvistettu.

Kajaanissa on aloitettu palvelutarpeen arviointitiimityöskentelyn kokeilu. Muissa kunnissa toimii kuntakohtaiset tiimit, joissa käsitellään uudet asiakkuudet, määritellään asiakkuuden lähtökohdat,

erityisen tuen tarpeessa olevat ja nimetään omatyöntekijät. Asiakasprosessityöskentelyn kaikki vaiheet vaativat edelleen vahvistamista, mutta etenkin asiakkuuden luonteen määrittelyyn sekä arviointityön, työnjaon, mittarityöskentelyn, tiedon tuotannon ja vaikuttavuutta osoittavien käytäntöjen kehittämiseen tulee jatkossa panostaa. Myös empowerment-ajattelumalli vaatii vahvistusta.

Asiakkuudet ja prosessimainen työote aikuissosiaalityössä Pieksämäellä

Keväällä 2019 Pieksämäen aikuissosiaalityön esimieheksi siirtyi mielenterveys- ja päihdehuollon sosiaalityöntekijä ja hänen mukanaan aikuissosiaalityöhön siirtyi asiakkaita mipä-palveluista. Näin ollen suurimman osan (3/5) palvelutarpeen arvioinneista on tehnyt kevään aikana mielenterveys- ja päihdehuollon sosiaaliohjaaja, mikä saattaa hieman vääristää aikuissosiaalityön asiakkaista muodostunutta kuvaa.

Aikuissosiaalityön sosiaalityöntekijät tekivät kyseisenä aikana kymmenen palvelutarpeen arviointia ja sosiaaliohjaajat kuusi. Asiakkaista, joille palvelutarpeen arviointi tehtiin, 21 oli naisia ja 19 miehiä, joten sukupuolijakauma oli melko tasainen. Asiakkaista suurimmat ikäryhmät olivat 20–29-vuotiaat (12 kpl), 50–59-vuotiaat (9 kpl) ja 30–39-vuotiaat (8 kpl). Suurin osa asiakkaista asuu yksin vuokra-asunnossa.

Palvelutarpeen arvioinnissa mukana olleita tahoja olivat sosiaalityöntekijöiden ja -ohjaajien lisäksi kuntoutusohjaaja, sairaanhoitaja, kotisairaanhoidon johtaja, perhetyöntekijät, omaiset ja mipä-palvelujen työntekijät.

Asiakkaiden tuen tarpeita tutkiessa kävi ilmi, että suurin osa asiakkaista tarvitsi tukea päihteiden, mielenterveyden, sairauden, vamman tai ikääntymisen vuoksi. Seuraavaksi eniten tukea tarvittiin jokapäiväisestä elämästä selviytymiseen, asumiseen, viranomaisasioiden hoitoon ja työllistymiseen tai koulutukseen. Tukihenkilön tarve oli viidellä asiakkaalla. Vähiten tukea tarvittiin taloudellisten asioiden hoitoon. Noin puolet asiakkaista, joille palvelutarpeen arviointi keväällä tehtiin, tarvitsi psykososiaalista kotikuntoutusta. Tämä selittyy sillä, että suuri osa tämän ryhmän asiakkaista oli mielenterveys- ja päihdehuollosta. Palvelutarpeen arvioinneista kävi ilmi, että ryhmätoiminnot tai jonkinasteinen työtoiminta ovat asiakkaille hyvin tärkeä tukimuoto (suurin osa kotikuntoutusta tarvitsevista kävi myös niissä). Tukihenkilön ja perhetyön tarvetta oli myös ja kaksi asiakkaista kävi sosiaalipedagogisessa hevostoiminnassa.

Erityisen tuen tarve oli merkitty hyvin harvoin palvelutarpeen arviointeihin, vaikkakin suurin osa asiakkaista oli hanketyöntekijän mielestä erityistä tukea tarvitsevia. Ehkä tämä johtuu kyseisen käsitteen määrittelyn vaikeudesta. Myös asiakkaan omatyöntekijä oli jäänyt merkitsemättä usein palvelutarpeen arviointiin. Hanketyöntekijän arvion mukaan tuen tarpeen luonne oli 30 asiakkaalla 40:stä pitkäaikainen ja vain kymmenellä asiakkaalla tilapäistä. Tuen tarpeen luonnetta ei oltu merkitty palvelutarpeen arviointeihin juuri lainkaan.

Prosessimainen työote toimi Pieksämäellä paremmin ennen perustoimeentulotuen siirtämistä Kelalle. Tuolloin asiakkaat ottivat kuukausittain itse aktiivisesti yhteyttä sosiaalityöntekijöihin ja -ohjaajiin. Yleensä asiakkaat halusivat varata asiointiajan sosiaalitoimistoon ja perustoimeentuloa laskiessa asiakkaan muitakin asioita, kuten vuokranmaksu, tuli käytyä kuukausittain läpi. Näin asiakkaille ei syntynyt suuria vuokrarästejä eikä häätöjä tullut. Nykyään, perustoimeentulotuen siirryttyä Kelalle, asiakkaat tulevat usein sosiaalitoimistoon liian myöhään. Mikäli vuokranantaja ei ole ollut aktiivinen maksamattomien vuokrien perinnässä, on vuokrarästejä saattanut kertyä useiden kuukausien ajalta kuten sähkölaskujakin. Tämä ei tarkoita sitä, että kaikki asiakkaat jättäisivät vuokransa tai sähkönsä maksamatta, mutta tiettyjen asiakkaiden kohdalla rästejä usein syntyi. Sosiaalitoimistoon tullaan

nykyään siis viime hädässä, mikä tarkoittaa sitä, että ongelmat ovat ehtineet paisua suuremmiksi ja ne on vaikeampi selvittää.

Asiakkuudet ja prosessimainen työote aikuissosiaalityössä Sosterissa

Sosterissa prosessimainen työote ei ole ottanut tuulta alleen hankkeen aikana siinä määrin kuin on toivottu. Osittain tämä johtuu henkilökuntamuutoksista, keskeneräisistä tehtävänkuvien ja tehtävien jaosta sekä resurssien puutteesta. Hankkeen aikana on käyty keskustelua asiakasprosessin eri osista työpajoissa ja tiimeissä. Hanketyöntekijä on saattanut kirjalliseen muotoon asiakasprosessin eri vaiheet yhteydenotosta (vireille tulosta) palvelutarpeen arvioinnin ja päätöksenteon kautta seurantaan. Vaiheet on avattu ja kirjattu ylös, mitä kukin vaihe tarkoittaa sisällöllisesti.

Mittarikokeiluita on ollut muutamia Kykyviisarin ja Aikuisväestön hyvinvointimittarin avulla. Kykyviisari koettiin työläänä ja sen nähtiin soveltuvan parhaiten asiakkaille, joilla ei ole oppimisvaikeuksia. Aikuisväestön hyvinvointimittari sen sijaan oli helpompi ja nopeampi täyttää ja käydä asiakkaan kanssa läpi. Mittarit ovat hyvä apuväline asiakkaiden kanssa työskentelyssä ja palvelutarpeen arvioinnissa etenkin silloin, kun asiakas on itse valmis muutokseen. Dialogisuusvalmennus avasi näkökulmia asiakkaiden kohtaamiseen, muuta hyötyä työntekijät eivät kokeneet saaneensa valmennuksesta.

Sosterissa palvelutarpeen arviointeja on tehty pitkälti vain niille asiakkaille, joista on saatu Kelan kautta yhteydenottopyyntö perusosan alentamisen tai sosiaalipalvelujen tarpeen arvioimisen tiimoilta. Valmiiden palvelutarpeen arviointien lukumäärä oli ajalla 1.1–30.6.2019 kahdeksan kappaletta. Lukumäärä on pieni eikä kerro palvelutarpeen arviointien todellista määrää. Palvelutarpeen arviointien pohjalta suurimmalla osalla asiakkaista nousi esille päihteiden käyttöön ja mielenterveyteen tai muun fyysisen, psyykkisen tai omaisen tai läheisen jaksamiseen liittyviä tuen tarpeita. Asumiseen liittyvät asiat nousivat esiin hieman alle puolessa ja talouteen asioihin liittyvät asiat vain neljäsosassa arvioinneista.

Tuen tarpeiden syitä olivat työttömyys, pienet tulot, terveydelliset ongelmat ja päihdeongelma. Näihin pyritään vaikuttamaan seuraavilla sosiaalityön palveluilla: sosiaalityö, sosiaaliohjaus, täydentävä ja ehkäisevä toimeentulotuki, asiakkaan raha-asioden hoito (välitystili), tukisuhdetoiminta (tukihenkilö ja tukiperhe), tilapäinen asuminen, kotihoito ja lapsiperheiden kotipalvelu, palveluasuminen (sosiaalihuollollinen ja mielenterveysasiakkaat), sosiaalinen kuntoutus, työhönvalmennus, turvakotipalvelu, liikkumista tukeva palvelu (sosiaalihuoltolain ja vammaispalvelulain mukaiset), työttömien terveystarkastus, Kaiku-kortti, päihdetyö sekä kuntouttava työtoiminta.

Prosessimaista työotetta on vaikeuttanut myös se, että päihdetyön palvelun myöntää ja hoitaa terveydenhuolto ja kuntouttavan työtoiminnan Savonlinnan kaupunki ja Enonkoskella Enonkosken kunta. Sosiaalityö on alueella hajaannutettu Sosterin ja kunnan välille.

Ryhmämuotoinen sosiaalityö – case-esimerkkejä KAIMERin avulla

Sosiaalityö mielletään pitkälti yksilökohtaisena työnä, missä asiakkaan ja työntekijän välinen työskentely pyrkii tukemaan asiakkaan elämäntilanteen muutosta parempaan. Ryhmämuotoisia sosiaalityön toimintakokeiluja aikuissosiaalityössä on kuitenkin tehty monissa hankkeissa (esim. Uudistuva ja voimaannuttava aikuissosiaalityö 2011, 93; Lipponen 2015) ja varsinkin päihdetyön työmuotona ryhmiä on käytetty (Palojärvi 2009; Moniammatillisen päihdetyön käytäntöjä jne. 2014, 176–252). Viime aikoina luonto- ja eläinavusteisten ryhmien käyttö lastensuojelussa ja nuorisotyössä, mutta myös mielenterveyskuntoutujien parissa on yleistynyt (Mouhi 2017, 65–66). Ryhmämuotoisen toiminnan perustavoite on yleensä sosiaalisten taitojen vahvistaminen ja oppiminen.

Ryhmämuotoisessa sosiaalityössä hyödynnetään sosiaalityön perusorientaation ohella sosiaalipsykologian, sosiologian ja sosiaalipedagogiikan teoriapohjaa ja lähestymistapoja (Lipponen 2015, 5; Ranne, Sankari, Rouhiainen-Valo & Ruusunen 2005). Ryhmämuotoiseen työskentelyyn sisältyy useimmiten ajatus ryhmään osallistuvien valtaistamisesta ja osallistamisesta, mikä vahvistaa heidän sosiaalisia taitojaan (Lipponen 2015, 65; Nivala & Rynnänen 2013, 30).

Osallistaminen vaatii osallistumista ja siihen tarvitaan kykyä olla mukana ja osallistua. Sosiaalisen kuntoutuksen tarkoitus on edistää yksilön osallistumisen edellytyksiä. Sosiaalinen kuntoutus määritellään sosiaalityön työmenetelmäksi sosiaalihuoltolain (SHL 30.12.2014/1301) 17 §:ssä, jossa sanotaan että ”Sosiaalisella kuntoutuksella tarkoitetaan sosiaalityön ja sosiaaliohjauksen keinoin annettavaa tehostettua tukea sosiaalisen toimintakyvyn vahvistamiseksi, syrjäytymisen torjumiseksi ja osallisuuden edistämiseksi”. Näiden tavoitteiden saavuttamiseksi ryhmätoiminta ja tuki sosiaalisiin vuorovaikutussuhteisiin ovat yksi työskentelytapa.

ISO SOS -hankkeessa toteutettiin yhteensä 16 ryhmää. Etelä-Savon alueella ryhmiä oli 12 ja Kainuussa neljä. Ryhmiin osallistui yhteensä 88 henkilöä. Ryhmät jaettiin sisältönsä puolesta kolmeen luokkaan: elämänhallintaryhmät (kaksi), toiminnalliset ryhmät (kahdeksan) ja luonto- ja eläinavusteiset ryhmät (kolme) sekä terapeuttiset ryhmät (kolme). Ryhmään osallistuvan tulosyö tai -orientaatio oli sosiaalinen kuntoutus tai kuntouttava työtoiminta.

Seuraavaksi kuvaamme kaikista kolmesta ryhmätoimintojen luokasta esimerkit käyttäen hyväksi KAIMER-teorian luokittelua: konteksti, toimijat, interventio, vaikutusmekanismit ja tulokset. Ryhmätoiminnat organisoitiin käytännön tarpeista käsin, joko suoraan asiakkaiden tarpeista tai sitten organisaation hyvistä kokemuksista käsin. Käytämme KAIMER-teoriaa lähinnä löyhänä ryhmätoimintojen jäsenyyksen välineenä. Emme saaneet ryhmätoimintoja ja tutkimusta organisoitumaan teorian vaatimalla tavalla, joten tieteelliselle tasolle ei tässä raportoinnissa pyritä. Jatkoa ajatellen KAIMER-teoria on erityisen hyvä jäsenyys ryhmätoimintojen vaikuttavuuden esille tuomisessa. Se vaatisi oman suunnitellun tutkimusasetelman, jota emme tässä käytäntöä painottavassa hankkeessa saaneet luotua.

Hahmoterapia tukipalvelukokeiluna Kainuussa

Kainuussa ryhmäkokeilujen konteksti liittyy alueen hyvinvoinnin haasteisiin eli yksinäisyyteen ja mielenterveys- ja päihdeongelmiin, jotka ovat myös ylisukupolvisia ja täten syvällä opituissa ja hyväksytyissä elämänsänteissa. Tämän kierteen katkaisemiseksi halusimme kokeilla tukipalveluna identiteettiä kohottavaa hahmoterapiaa. Oman elämänhallinnan kysymykset kiinnittyvät empowerment-teorian voimaantumisen ja valtaistumisen näkökulmiin. Vahvistavaa työtettä

korostetaan myös STM:n Sosiaalityö hyvinvointityön työvälineenä 2015 -selvityksessä (Karjalainen & Sarvimäki 2005, 28–34, 37–38), joten hahmoterapian kokemukset voisivat olla tässä hyödyksi.

Hahmoterapiakokeilun toimijoita olivat ryhmän ohjaaja, teatteritaiteen maisteri, psykologian opiskelija, hahmoterapeutti Heikki Törmi sekä ryhmäläiset. Ohjaajan ryhmänohjaustaidoista ja hahmoterapian kokemuksesta oli olemassa positiivista näyttöä. Ryhmään rekrytoitiin osallistujat aikuissosiaalityön asiakkaista, joilla oli halu tarkastella omaa elämää eikä päihdeongelma ollut akuutti ongelma. Osallistujilla oli aikuissosiaalityössä omatyöntekijä ja tukipalveluna hahmoterapia oli osa sosiaalisen kuntoutuksen asiakasprosessia, johon liittyi myös mittariryöskentely ja tutkimuksellisuus. Tavoitteena oli saada tietoa ryhmän vaikuttavuudesta. Ryhmien taustatiedot on koottu taulukkoon 1.

Taulukko 1. Hahmoterapiaryhmien taustatiedot

Ryhmät	Tapaamiskerrat	Osallistujat	Asumismuoto	Työmarkkina-asema	Ensisijainen ryhmään osallistumisen syy
1.ryhmä	4 x/1 x/vk (3x45min/kerta)	3 naista	kaikki yksin-asuvia	2 pitkäaikaistyötöntä 1 työtön 7 kk	1 terveydentila, 2 muutokset elämäntilanteessa
2.ryhmä	11 x/2 x/vk (2-3 x45 min /kerta)	5 naista 1 mies	kaikki yksin-asuvia	3 pitkäaikaistyötöntä 1 koulutus- sessa 2 eläkkeellä	1 arkielämä ja vapaa-aika 4 sosiaaliset suhteet 1 päihteiden käyttö
3.ryhmä	5 x/1 x/vk (3x45min/kerta)	6 naista	2 yksinasuvaa, 4 puolison kanssa	4 pitkäaikaistyötöntä 2 eläkkeellä	3 sosiaaliset suhteet 1 arkielämä ja vapaa-aika 1 päihteiden käyttö 1 muu syy; vahvistuminen

Ryhmien interventiot rakennettiin taulukon asiakasprofiilin mukaisesti osallistujien tarpeita vastaaviksi. Tavoitteena oli löytää keskeisiä tekijöitä, jotka ohjaavat ryhmän toimintaa ja haastavat ryhmänohjaajaa pääsemään toimivan ryhmädynamiikan äärelle. Ryhmiä oli kolme ja ne kokoontuivat osallistujien asuinpaikkakunnilla huhti-toukokuun aikana, kukin yhteensä 12–14 ryhmätuntia, 1–2 kertaa viikossa, 2–3 ryhmätuntia kerrallaan. Naisten vahvempaa osallisuutta (n=15; naisia 14, miehiä 1) selittää se, että naisia on helpompi saada ryhmiin, he ovat kiinnostuneempia hoitamaan itseään. Asiaa selittää myös, että Kainuussa oli samanaikaisesti käynnissä muuta miehille kohdistettua ryhmätoimintaa.

Osallistujaprofilissa nousi vahvasti esille yksinasuminen ja työmarkkina-aseman heikkous, jotka Raivion & Karjalaisen (2013, 17) mukaan ovat yhteydessä ulkopuolisuuden tunteeseen. Mielenkiintoista on se, että vaikka etenkin kolmosryhmän osallistujilla oli päihdetausta, sitä eivät osallistujat nimenneet ensisijaiseksi osallistumisen syykseen. Ensisijainen ryhmään osallistumisen syy 46 %:lla liittyi sosiaalisiin suhteisiin, 14 %:lla muutokseen elämäntilanteessaan, 14 %:lla arkielämään ja vapaa-aikaan, 13 %:lla terveydentilaan ja 13 %:lla vahvistumiseen. Osallistujien ryhmään osallistumisen

ensisijaisen syyn valinta kertoo heidän tiedostavan hyvinvointiinsa vaikuttavia syitä ja seurauksia, mutta tarvitsevansa ulkopuolisen tukea löytääkseen ratkaisun vahvistumiseen.

Hahmoterapiatyöskentelyssä on oltu hyvinvoinnin peruskysymysten ja arvojen äärellä, tutustuttu omiin tunteisiin ja pohdittu niiden vaikutusta elämään. Tavoitteena on ollut saada keinoja tunnistaa, ymmärtää ja löytää toimintatapoja oman elämän haasteiden kuten työttömyyden tai sosiaalisten suhteiden ratkomiseen. Erilaiset haastavat tunteet kuten suuttumus, suru, häpeä, pelko, epäluottamus, hämmennys tai yksinäisyys voivat mutkistaa ja kuormittaa arkea. (Lyhyesti hahmoterapiasta.)

Ryhmien tulokset osoittavat hahmoterapialla saadun jo näinkin lyhyellä kokeilujaksolla positiivisia muutoksia osallistujien elämänhallintaan ja osallistumiseen. Ryhmätulosten vaikutusmekanismit liittyvät ohjaajan ammattitaitoon hallita ryhmädynamiikka ja aiheen sisältö, mistä osallistujien palautteet kertoivat: ”Solmukohdat ovat yllättävästi avautuneet.”, ”Ryhmässä opin käsittelemään & erittelemään laajemmin tunteinani”. Palautteissa osallistujat kertoivat osallisuuden vahvistumisesta näin: ”Aina ryhmän jälkeen on ollut hyvä ja helpottunut olo, kun on saanut puhua.”

Ryhmän vaikutusmekanismit liittyvät myös vertaistukeen ja hyvään ryhmähenkeen, josta oli maininta useammassa ryhmäpalautteessa: ”Tunnen ihmisyyttä, ryhmän ilmapiiri todella mukava”. Ainoastaan edessä olevista asioista selviytymisessä osallistujat kokivat heikentymistä ja yksinäisyyden tunteen hieman lisääntyneen. Tätä selittää ryhmän loppumiseen liittyvä ahdistus, joka tuli esille palautteista: ”Ryhmään meno on ollut joku syy lähteä ulos kodistani.”, ”Tällaisessa toiminnassa on mahdollisuus saada ystäviä.” Useammassa palautteessa toivottiin ryhmälle jatkoa, jolla on myös yhteys ryhmän loppumisen aiheuttamaan ahdistukseen. On merkityksellistä, että osallistujilla on olemassa aikuissosiaalityössä nimetty omatyöntekijä, jonka tulee huomioida ja jonka kanssa on mahdollista jatkaa ahdistavan olon käsittelyä.

Koira kaverina -ryhmät Essotella

Essoten alueella ryhmämuotoista toimintaa asiakkaille on ollut pienimuotoisesti jo ennen hanketta, mutta ryhmät ovat kohdentuneet nuorille ja mielenterveys- ja päihdekuntoutujille. Aikuissosiaalityön asiakkaille ei ryhmätoimintaa ole aiemmin järjestetty. Ajatus koiratoiminnallisesta ryhmästä lähti alueen työntekijöiltä; asiakkaana on useita ihmisiä, joilla itsellään on koiria tai jotka ovat kiinnostuneita eläinten kanssa työskentelystä, vaikka oman eläimen omistaminen ei sillä hetkellä olisikaan mahdollista. Eläimet ovat omistajilleen tärkeitä ja niistä myös puhutaan asiakastyössä paljon. Ne voivat myös olla asiakasta ja työntekijää yhdistävä tekijä, sitä yhteistä maaperää, jolle luottamuksellista suhdetta rakennetaan.

Eläin kumppanina voi olla tärkeä ja tarjota positiivisia kokemuksia, rytmittää päivää ja madaltaa kynnystä olla ryhmässä muiden ihmisten kanssa. Eläimen kanssa vuorovaikutuksessa oleminen on yksi sosiaalisen käyttäytymisen muoto. Vuorovaikutussuhteella on vaikutusta mm. immuunijärjestelmään, kivun hallintaan, ahdistukseen, pelkotiloihin ja luottamukseen toisia ihmisiä kohtaan. Eläin vähentää stressihormonin määrää veressä. (Kahilanniemi 2016, 19 Beetz 2012 mukaan.) Koiran tarjoama emotionaalinen tuki on monelle asiakkaalle tärkeä. Eläin parantaa turvallisuudentunteen kokemusta ja itsetuntoa. (Kahilanniemi 2016, 20 Velde 2005 mukaan.)

Eläin viestii kehonkielen kautta ja vuorovaikutus on kokonaisvaltaista. Eläin ei luokittele eikä arvostele ihmistä, ja reagoi ihmisen senhetkiseen tunnetilaan. Eläimen kanssa yhteistyössä asioiden tekeminen

voi tarjota positiivisia onnistumisen kokemuksia ja positiivisia tunnetiloja, jotka vahvistavat myönteistä suhtautumista itseän.

Essoten Koira kaverina -ryhmät olivat sosiaalisen kuntoutuksen ryhmiä ja ne kokoontuivat kahdeksan kertaa. Koira kaverina 1 järjestettiin keväällä 2019 ja Koira kaverina 2 saman vuoden syksyllä. Ryhmä kokoontui kerran viikossa, kaksi tuntia kerrallaan. Ohjaajina toimivat Koirapalvelu Tatsin eläintenkouluttaja/sosionomi Sanna Kankainen, Essotesta mielenterveys- ja päihdepalvelujen sosiaalityön sosiaalihoaja ja hanketyöntekijä. Myös työntekijät osallistuivat toimintaan koiriensa kanssa.

Ensimmäiseen ryhmään osallistui kuusi asiakasta, osallistujat olivat nuoria aikuisia ja kaikilla heillä oli omat koirat ryhmässä mukana. Kokeilu tämän tyyppisestä ryhmästä nojautui tutkimustietoon (Kennelliitto 2016) koiran vaikutuksista omistajansa hyvinvointiin. Henkilön hyvinvointi on kytköksissä siihen, millainen koiran ja omistajan välinen suhde oli. Koira-suhde vaikuttaa myös ihmisen sosiaalisiin suhteisiin, terveyskäyttäytymiseen ja onnellisuuteen. Toimimalla ryhmässä muiden koiranomistajien kanssa, kuitenkin keskittymällä omaan koiraansa, sosiaalinen tilanne helpottuu ja vuorovaikutus on luonnollista.

Toiseen ryhmään osallistui viisi asiakasta ja heistä suuri osa oli sellaisia, joilla ei ollut omaa koiraakaan vaan toiminta tapahtui lainakoiran kanssa. Lainakoirat saatiin ryhmään työntekijöiden omista koirista ja eläintenkouluttajan yhteistyökykyisiksi tuntemista koirista. Niin sanottua kasvatus- ja kuntoutuskoiratoimintaa on Suomessakin viime vuosina järjestetty laajemmin ja erilaisten asiakasryhmien kanssa. Tutkimuksissa on todettu koirien positiiviset vaikutukset eri-ikäisiin ihmisiin (ks. Kennelliitto).

Ryhmään osallistui henkilöitä, jotka olivat psyykkisen sairauden vuoksi pois työelämästä, päihdekuntoutujia tai henkilöitä, joiden työttömyys oli pitkittynyt. Ryhmissä tehtiin monenlaisia tehtäviä koirien kanssa, mikä paransi ja lujitti ohjaajan ja koiran suhdetta. Ryhmissä myös ulkoiltiin yhdessä. Työskentelyn lomassa käytiin keskusteluja arjesta koiran kanssa ja myös muista ryhmäläisten esiin nostamista aiheista.

Ryhmistä tuli asiakkailta paljon positiivista palautetta. Ryhmien toiminta koettiin erityisen mielekkäänä ja koirien huomioiminen osana asiakkaiden elämää tärkeänä. Ryhmät toivat toivottua vaihtelua arkeen ja siellä oppi uusia taitoja. Ryhmissä oli hyvä henki ja siellä naurettiin paljon. Ryhmissä sai osallistua tekemiseen omien voimavarojen ja olon mukaisesti. Eräs ryhmäläinen antoi palautetta, että vaikka oma olo oli huono ja sosiaaliset tilanteet sen vuoksi hankalia, ryhmässä sai myös onnistumisen tunteita, koira auttoi olemaan ryhmätilassa toisten ihmisten kanssa. Koiran innostuminen tekemisestä auttoi tässä, sai keskittyä omaan koiraan. Rally toko, nose work, aktiivointipelit ja muu vastaava nopeatempoisesti etenevä tekeminen koettiin mielekkäimpänä.

Ryhmissä oli hyvin selvää se, miten tärkeitä koirat ryhmäläisille olivat. Se oli kaikkia ryhmään osallistuvia yhdistävä tekijä; eläin ei luokittele sitä, onko ihminen asiakas vai työntekijä. Kahvitauko oli tärkeä, se oli rauhallinen hetki jutella. Haaste tällaiselle toiminnalle on, etteivät ryhmäkerrat voi koirien jaksamisen vuoksi olla kovinkaan pitkiä, jolloin keskustelulle ei jää niin paljon aikaa. Toisaalta taas, asiakkaille on tärkeää olla toiminnassa, joka ei ole ongelmakeskeistä, ja jossa keskitytään heille tärkeän asian äärelle.

Ryhmässä mukana oleminen voi henkilöstä riippuen palvella eri tarkoitusta. Esimerkiksi vaikean psyyken sairauden vuoksi jo ryhmässä mukana olo voi olla tavoittelemisen arvoinen asia. Toisille ryhmässä olleille ryhmä avasi tietä muuhun toimintaan, työkokeiluun tai kuntouttavaan

työtoimintaan. Toisille taas ryhmässä oleminen toi sisältöä sillä hetkellä, uusia kontakteja ja mielekästä tekemistä. Molemmat ovat yhtä arvokkaita.

Nuorten valokuvausryhmä Pieksämäellä

ISO SOS -hankkeeseen liittyen suunnittelimme nuorille valokuvausryhmän yhteistyössä nuorisotoimen ja kuntouttavan työtoiminnan kanssa. Pieksämäen sosiaalitoimessa ryhmien vetäminen on jo vakiintunut perinne, mutta ryhmätoimintaa on järjestetty ainoastaan lastensuojelun asiakkaille. Esimerkiksi eläinavusteisia ryhmiä on lastensuojelussa vedetty jo vuosia. Niinpä päätimme kokeilla myös aikuissosiaalityössä ryhmätoimintaa uutena työskentelymuotona. Nuorten valokuvauskurssille valitsimme sellaisia nuoria, jotka eivät käy töissä tai opiskele ja joilla on ollut vaikeuksia kiinnittyä mihinkään. Lisäksi valitsimme kurssille sellaisia asiakkaita, joilla ei ollut tuloja ollenkaan tai joiden pääasiallisena tulona oli toimeentulotuki. Toki suuri merkitys oli myös sillä, kiinnostiko valokuvaus ylipäätään nuorta.

Valokuvauskurssin toteutti paikallinen valokuvaaja Jone Matilainen. Valinta oli hyvin onnistunut, sillä Jonen persoona oli juuri sopiva nuorten kanssa työskentelyyn. Kurssille osallistui kuusi nuorta, joista vain yksi keskeytti. Kurssi kokoontui yhdeksän kertaa ajalla 11.10.2018–13.12.2018 torstaisin klo 12–16 valokuvaajan studiossa. Nuorten ei tarvinnut hankkia kurssia varten valokuvauskalustoa. Kurssille pääsyyn riitti, jos nuorella oli oma kännykkä, jolla voi valokuvata. Jone Matilaisella oli studiollaan useampi järjestelmäkamera ja hän antoi kamerat nuorten käyttöön kurssitapaamisten ajaksi.

Matilainen antoi kurssilaisille joka tapaamiskerralla valokuvaukseen liittyvän kotitehtävän, jonka nuoret suorittivat itsenäisesti ennen seuraavaa kokoontumiskertaa. Kokoontumiskertojen alussa kaikkien kotitehtävät käytiin ensimmäisenä läpi. Nuorilla oli mahdollisuus suorittaa kurssi kuntouttavana työtoimintana, jolloin he olivat oikeutettuja työmarkkinatukeen. Kurssi ei kestänyt aivan kolmea kuukautta, mutta nuorisotyöntekijä järjesti jokaiselle nuorelle jotain vastaavaa tekemistä kurssin jälkeen, jotta kuntouttavan työtoiminnan kesto (3kk) tuli täyteen.

Kurssilla olleille nuorille syntyi hyvä yhteishenki ja he auttoivat toisiaan tarvittaessa. Etsivä nuorisotyöntekijä oli hämmästynyt siitä, kuinka tunnollisesti nuoret tekivät heille annetut kotitehtävät. Kurssilaiset olivat tyytyväisiä kurssin vetäjän opetukseen ja antoivat palautetta muun muassa siitä, että tämä osasi opettaa asiat sillä tavoin, että ne ymmärsi.

Kurssilta kerättiin tietoa myös ISO SOS -hankkeen tutkimukseen. Tutkija kävi yhdellä kurssikerralla havainnoimassa ryhmän toimintaa. Lisäksi hän haastatteli kurssin vetäneen valokuvaajan sekä osallistujat valinneen nuorisotyöntekijän. Kurssille osallistuneilta kerättiin myös palaute kurssin onnistumisesta.

Kurssilaiset antoivat erinomaista palautetta kurssin vetäjästä. Myös tutkija kiinnitti huomiota vetäjän ammattitaitoon, kontaktiin osallistujien kanssa sekä pedagogiseen otteeseen, jolla hän vei ryhmää eteen päin. Jone Matilaisesta itsestään oli mielenkiintoista vetää kurssia ja hän totesi kurssin jälkeen, että etenemisjärjestys oli oikea, metodit toimivia ja opintokokonaisuus hyvin onnistunut. Kurssin palautteiden keskiarvo oli 8,8/10 ja vielä kuukausia kurssin jälkeen muutamat osallistujista kertoivat ryhmäkokemuksen vaikuttaneen heidän elämänvalintoihinsa. Kaikki ryhmäläiset olivat valokuvausryhmän jälkeen ”menneet eteen päin”, joko opiskelemaan tai jonkinlaiseen työhön. Kurssi oli selvästi antanut heille rohkeutta ja itseluottamusta. Kaiken kaikkiaan kurssipalaute oli positiivista ja siitä syystä päätimme pitää nuorille toisenkin valokuvauskurssin seuraavana vuonna.

Hyvinvointiryhmä Sosterissa

Sosterin aikuissosiaalityön palveluita käyttävät asiakkaat saattavat asua yli 60 kilometrin päässä Savonlinnan keskustasta. Enonkoskella käy kerran viikossa sosiaaliohjaaja (Enonkosken kunta ostaa sosiaalipalvelut Sosterilta tarpeensa mukaan), mutta entisten Savonrannan, Kerimäen ja Punkaharjun kuntien alueiden asukkaat joutuvat asioimaan kaupungissa tai sitten työntekijät tekevät kotikäyntejä asiasta riippuen.

Ne asiakkaat, jotka ovat pelkkien julkisten liikennevälineiden armoilla ja joilla on pienet tulot, ovat hyvin tukalassa asemassa. Heidän palvelutarpeensa on monesti suuri, mutta he eivät pääse tai kykene hoitamaan asioitaan oman kylän ulkopuolella terveydellisistä ja taloudellisista syistä. Enonkoskella ja Savonrannalla ei ole esimerkiksi pankkipalveluita, vaan niiden vuoksi on lähdettävä Kerimäelle, Savonlinnaan tai Heinävedelle. Yhdellä alueista kokeiltiin ryhmätoimintaa.

Hyvinvointiryhmän taustalla oli huoli yksin asuvien asiakkaiden jumiutumista kotiin. Asiakkailta on taustalla päihde- ja mielenterveyden ongelmia sekä erilaisia muita sairauksia, joiden vuoksi liikkuminen on vaikeaa. Asiakkaat eivät juurikaan liiku kodin ulkopuolella. Palvelut tuodaan kotiin. Sosiaaliset suhteet koostuvat viranomaisista.

Ryhmätoiminnan tavoitteeksi asetettiin asiakkaiden hyvinvoinnin tukeminen, osallisuuden vahvistaminen ja omien voimavarojen löytäminen. Ryhmä toimi sosiaalisen kuntoutuksen ryhmänä. Ryhmätoiminta kilpailutettiin ja Savon Taitajat valittiin ainoana tarjouksen jättäjänä ryhmätoiminnan toteuttajaksi. Ohjaajina toimi kolme sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaista.

Ryhmätoimintaan ilmoittautui kymmenen henkilöä, joista seitsemän osallistui ryhmätoimintaan. Ryhmä kokoontui viisi kertaa; helmikuussa osallistujia oli seitsemän, maaliskuussa kuusi, huhtikuussa kuusi, toukokuussa neljä ja kesäkuussa viisi. Asiakkaat löytyivät diakonian, kotihoidon ja Pirtti-toiminnan kautta (asunnottomien ja vaikeasti asutettavien hanketyö).

Ryhmätoiminta järjestettiin seurakunnan kerhohuoneella helmi-kesäkuussa 2019, kerran kuukaudessa klo 13.30–16.00. Toimintaan oli helppo osallistua, koska yhtenä vaatimuksena toiminnan toteuttajalle oli, että asiakkaat tarpeen vaatiessa haettiin kotoa ja palautettiin kotiin. Jokaisella tapaamisella ryhmäläiset saivat lämpimän ruoan ja kahvit. Asiakkaat saivat esittää toivomuksia siitä, mitä seuraavalla kerralla syödään tai tehdään muun ohjelman lisäksi.

Jokaiselle ryhmän tapaamiselle oli oma teema. Ensimmäisellä tapaamisella helmikuussa hanketyöntekijä täytti asiakkaiden kanssa hankkeeseen liittyviä lomakkeita ja kertoi ryhmätoiminnan tarkoituksesta yhdessä vetäjien kanssa. Seurakunnan diakoni kertoi seurakunnan toiminnoista ja keskusteli ryhmäläisten kanssa yksinäisyydestä. Lopuksi pelattiin bingoa.

Maaliskuussa Martat kävivät kertomassa ruokaan liittyvistä asioista, huhtikuussa SAMIedun kosmetologit tekivät asiakkaille käsihoitoja ja gradun tekijä haastatteli ryhmäläisiä. Toukokuussa päihdekuntoutuskeskuksen ohjaaja kävi kertomassa ryhmäläisille päihdekuntoutuskeskuksen toiminnasta ja kesäkuussa Puruvesi-lehden toimittaja ja gradun tekijä haastattelivat ryhmäläisiä ja sosiaalityöntekijä täytti hankkeen lopettamisilmoituslomakkeet.

Ryhmään osallistuneet toivat esille, että on hyvä, että jotain toimintaa järjestetään ja toivoivat jatkossakin järjestettävän. Kaikki ryhmään osallistuneet eivät olleet entuudestaan tuttuja keskenään, vaikka asuivat hyvinkin lähellä toisiaan. Suurin osa ryhmäläisistä asui yksin ja oli eläkkeellä. Elinpiiri oli kaventunut suppeaksi. Arki koostui lähinnä kotona olemisesta ja kaupassa tai terveyskeskuksessa käymisestä.

Toisten ihmisten tapaaminen, mahdollisuus sosiaaliseen kanssakäymiseen ja yhteinen ruokailu olivat keskiössä. Ryhmäläiset kertoivat toisten ihmisten tapaamisen olleen merkityksellistä. Tapaamisissa tarjottava ruoka oli hyvää peruskotiruokaa; lohikiusausta, kaalilaatikkoa, karjalanpaistia jne. Sellaista ruokaa, mitä yksin asuvien ihmisten tulee harvoin valmistettua.

Yhteenveto ryhmämuotoisen sosiaalityön vaikutuksista ja vaikuttavuuden tutkimisesta

Ryhmätoimintojen vaikuttavuutta arvioitiin syksyllä 2018 käynnistyneissä ryhmissä keräämällä palautetta osallistujilta sekä haastattelemalla ryhmiä vetäneitä henkilöitä. Vuoden 2019 ryhmissä vaikuttavuustietoa kerättiin elämönhallinta ja osallisuus -väittämälomakkeilla. Lomake perustui Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) osallisuuden kokemuksen mittaamisen väittämiin (Osallisuuden kokemuksen mittaaminen...). Väittämälistaan lisättiin joitakin ISO SOS -hankkeen ryhmätoimintoja palvelevia väittämiä. Lomakkeesta puolet käsitteli elämönhallintaa, puolet osallisuutta. Kyseistä lomaketta käytettiin yhdeksässä ryhmässä. Näiden ryhmien osallistajat täyttivät väittämälomakkeen ryhmän alussa ja ryhmän lopussa. Lomakkeen väittämien keskiarvoja ja niiden muutosta verrattiin alku- ja loppumittauksen kesken osallistujakohtaisesti (yksilötason muutos) ja eri ryhmien välillä (ryhmätason muutos). Väittämämittausten lisäksi kerättiin ryhmäläisten taustatietoja ja kaikkien tietojen käyttöön pyydettiin lupa ryhmäläisiltä itseltään. Lomaketietojen lisäksi Kainuun hahmoterapiaryhmissä sekä Pieksämäen elämönhallinta- ja nuorten valokuvausryhmissä tehtiin alku- ja vertailevat mittaukset jollakin sosiaalityön mittarilla. Tarkoitus oli saada selville, vaikuttiko ryhmätoiminta jotenkin osallistujien elämäntilanteeseen.

Ryhmätoiminnan vaikuttavuuden arviointi on vaikeaa, koska ryhmät olivat hyvin erilaisia, toimivat erilaisella orientaatiolla (sosiaalinen kuntoutus/kuntouttava työtoiminta) ja erilaisessa ympäristössä ja osallistujien elämäntilanne oli kaikilla erilainen. Tuloksia ei siis pidä yleistää vaan ottaa ne ennemminkin kiinnostavina huomioina, jotka kaipaivat lisätutkimusta. Vaikuttavuuden esille saaminen edellyttäisi koeryhmä-kontrolliryhmä-asetelmaa ja isompaa aineistoa.

Ryhmien osallistujien osallisuuden ja elämönhallinnan muutoksessa ei lomakemittauksissa näkynyt selvää muutosta suuntaan tai toiseen. Ainoastaan Kainuun hahmoterapiaryhmissä voitiin nähdä osallisuuden ja elämönhallinnan kokemusten muutosta hiukan parempaan, kun vertailtiin keskenään hahmoterapian ja muita ryhmiä. Hahmoterapiaryhmissä tehtiin myös alku- ja seurantamittauksia sosiaalityön mittareilla ja niiden mittausten mukaan hahmoterapiaryhmissä osallistujien tilanne ei ainakaan heikentynyt ja näissä ryhmissä oli useampia, joilla osallisuuden ja ihmissuhteiden arvot olivat parantuneet. Tämä muutos näkyi ESY- ja Aikuisväestön hyvinvointimittarissa, mutta ei Kykyviisarilla mitattaessa. Tulosta voi selittää se, että eri mittareita käytettiin eri paikkakuntien ryhmissä, joiden osallistujaprofiili oli erilainen. Mittaustuloksen syy oli siis muualla kuin mittarissa. Hahmoterapian vaikuttavuuden voi selittää osaltaan se, että mittauksen aikajänne oli varsin lyhyt ja tuloksen vahvistaminen edellyttäisi kolmatta mittausta jonkin ajan kuluttua ryhmien päättymisestä.

Samankaltaista vaikuttavuutta näkyi myös Essoten Koira kaverina -ryhmässä, missä sekä osallistujien osallisuuden kokemukset että elämönhallinnan kokemukset olivat paremmat ryhmän jälkeen. Muissa ryhmissä ei näkynyt mitään selkeää muutostrendiä parempaan tai huonompaan ja muutoksia näyttäisi selittävän satunnaisuus.

ISO SOS -hankkeen ryhmäkokeiluissa on kyse toiminnan kautta syntyvästä yhteisöllisyydestä. Toiminta tuo ihmiset yhteen ja saa aikaan vuorovaikutusta, jolloin syntyy yhteisiä kokemuksia. Yhdessä koettu yhteisyyden tunne antaa tukea. Yhteinen kokemus kasvattaa luottamusta ja se puolestaan edistää vuorovaikutusta. (Okulov 2008, 135.) Yhteisöllisen ryhmätoiminnan sisältö tulee

rakentaa vastaamaan ryhmäläisten tarpeita ja tarjota mahdollisuus osallistua toiminnan suunnitteluun, joka toimii samalla toimintaan osallistumisen motivoijana. Tarpeisiin vastaavan yhteisötoiminnan avulla saadaan aikaan vaikuttavuutta.

Jalkautumisen kokeilut

Jalkautumiskokeilut toteutettiin ajalla 1.6.2018–31.5.2019 sekä 15.8.–15.9.2019. Toisella jaksolla asiakkailta ja yhteistyökumppaneilta kerättiin palautetta jalkautumisen kokemuksista. Työntekijät ovat raportoineet jalkautumiset yhden A4-lomakkeen avulla. Jalkautumisesta koottiin oma raporttinsa, missä kuvattiin tarkemmin jalkautumisen kokemuksia ja kokeilujen onnistumista osatoteuttaja-alueilla. Seuraavaan taulukkoon on koottu jalkautumisten määrät kokonaisuudessaan ISO SOS -hankkeessa.

Taulukko 2. Jalkautumiskertojen lukumäärä ja näissä toteutuneiden kontaktien määrä

osatoteuttaja	jalkautumiskertojen lkm*	kontaktoidut henkilöt
Essote	95	392
Kainuun sote	129	467
Pieksämäki	49	178
Sosteri	131	349
yhteensä	404	1386

**Jalkautumiskokeilussa ei ole raportoitu kaikkia kotikäyntejä. Tästä syystä esim. Essotella jalkautumiskertojen määrät eivät kerro kaikesta tehdystä jalkautumisesta, koska jalkautumista ei katsottu kokeiluksi vaan normaaliksi sosiaalityön työtavaksi.*

Valtakunnallinen Pro Sos -hankkeen <http://www.prosos.fi/> maakunnallistuvan aikuissosiaalityön verkosto on määritellyt jalkautuvan sosiaalityön tarvetta ja visiota näin: ”Jalkautumisen ja matalan kynnyksen työtapoja on kehitettävä siten, että kansalainen ongelmineen kohdataan hänen omassa elämänympäristössään. Asiakkaan ei tarvitse tietää mistä sosiaalihuollon tarpeeseensa lähtee apua hakemaan, vaan yhteydenottokanava on mahdollisimman yksinkertainen tai jalkautunut työ tavoittaa hänet.” (Jalkautuminen ja matalan kynnyksen palvelut kehittämiskohteena, 2018).

Jalkautuva työ edistää asiakkaan osallisuutta ja lisää sosiaalityön ja asiakkaan välistä kumppanuutta. Se voi siis hyödyttää kumpaakin osapuolta. Jalkautuvalla ja rakenteita tarkastelevalla sosiaalityöllä on myös ongelmia ehkäisevä ja ennakoiva merkitys, kun se tarkastelee palvelun tarvitsijoita heidän elinympäristöissään.

Jalkautuminen ymmärretään sosiaalityössä yleensä ja myös ISO SOS -hankkeessa eri tavoin. Hankkeessa jalkautuminen määriteltiin alun perin tarkoittamaan kaikkea toimistosta ulospäin suuntautuvaa toimintaa mutta ei kotikäyntejä. Kotikäynnit katsottiin tavanomaiseksi, vakiintuneeksi työskentelytavaksi sosiaalityössä. Jalkautumiskokeilujen alkaessa havaittiin kuitenkin, että kotikäynnit eivät ole kaikilla osatoteuttaja-alueilla itsestään selvä aikuissosiaalityön työskentelymuoto, joten niitä päätettiin myös kokeilla.

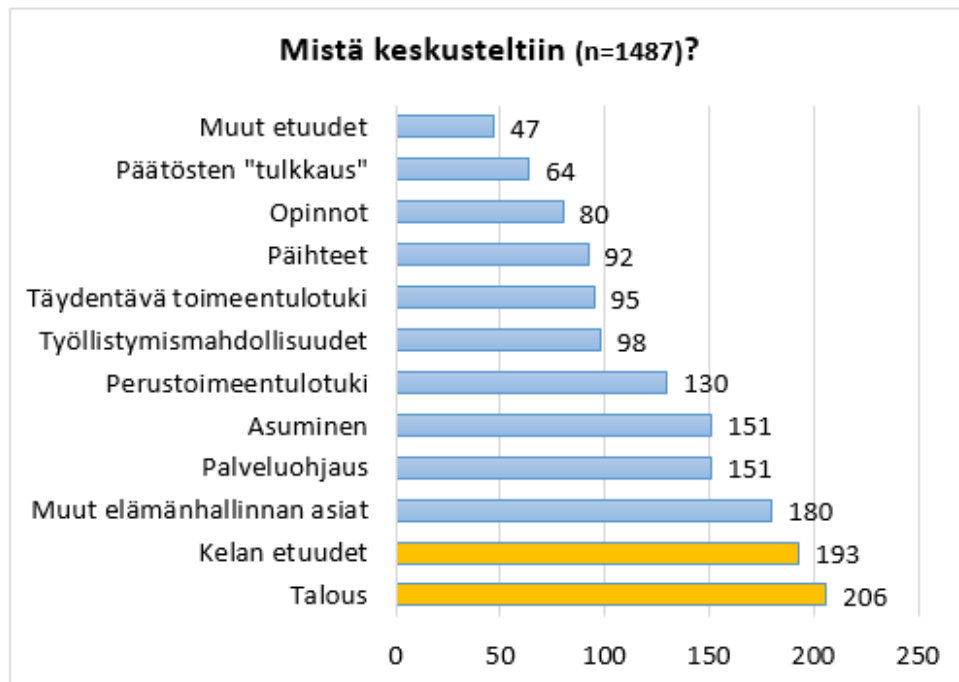
Toisessa vaiheessa (kevät-syky 2019) jalkautumisen kokemuksia kerättiin työntekijöiden lisäksi asiakkailta, ja mukaan tarkasteluun otettiin myös kotikäynnit asiakkaan luokse. Essotessa kotikäynnit ovat työn yksi jokapäiväinen toimintamuoto ja siksi sieltä kotikäyntejä on raportoitu erikseen vain jalkautumiskokeilun toisesta vaiheesta. Essoten jalkautumisen määrällinen tieto ei siis kerro reaalitylannetta, vaan ainoastaan hankkeen kokeilun aikaisen kotikäyntien ja muun jalkautumisen.

Jalkautumisella tarkoitetaan

- sosiaalityön tekemistä muussa ympäristössä kuin toimistossa
- menemistä sinne, missä asiakkaat ovat; asiakkaiden omiin ympäristöihin, eri tahojen verkostoihin ja yhteisöihin, yleisötapahtumiin missä ihmiset liikkuvat
- menemistä yhdessä asiakkaan kanssa palveluihin (sosiaalityöntekijä/-ohjaaja tukee asiakasta)
- läsnäoloa ja näkymistä yhteiskunnan eri areenoilla; tehdään sosiaalityötä tunnetuksi
- kotikäyntejä asiakkaan luokse, jos se on asiakkaan palvelun järjestämisen kannalta välttämätöntä.

Jalkautumisesta raportoitiin tapaamisissa keskustelluista asioista. Asioiden luokittelu perustuu sosiaalihuoltolain 11 §:ssä mainittuihin tuen tarpeisiin. Näitä tuen tarpeita ryhmiteltiin ja selkeytettiin arkityössä ymmärrettävämpään muotoon. Luokittelussa päädyttiin 12:een eri asiaryhmään. Seuraavasta kuvioista 2. nähdään jalkautumiskerroilla käsiteltyjen asioiden yleisyys.

Kuvio 2. Jalkautumiskerroilla käsitellyt asiat kertojen lukumäärinä

Kuviosta käy ilmi, että talouden kysymykset olivat asiakkaiden suurin keskustelun ja ohjauksen aihe. Valtaosa ohjauksesta liittyi talouden hallintaan, joka kytkeytyi myös muiden elämänalueiden vaikeuksiin. Työntekijöiden haastatteluissa saadun tiedon mukaan tavallista oli, että talous oli se asia, jolla keskustelu aloitettiin ja sen takaa löytyi muita tuen tarpeita kuten päihitteiden käyttö tai asumisen ongelma.

Jalkautumiset Essotella

Essoten alueella työtä on tehty jalkautuvalla periaatteella jo ennen ISO SOS -hanketta. Kotikäynnit ja asiakkaiden mukana liikkuminen eri toimijoiden pisteisiin ovat olleet arkipäivää, samoin jalkautuminen oman organisaation sisällä, esimerkiksi riippuvuusvastaanotolle ja matalan kynnyksen toimintakeskukselle. Näitä normaaliin työn arkeen kuuluvia jalkautumisia ei ole Essotesta tilastoitu hankkeeseen. Hankkeen myötä uutena tulivat jalkautumiset kolmannen sektorin toimijoiden tiloihin, diakoniatyön kanssa tehdyt pop up -tapahtumat eri kaupunginosiin ja jalkautuminen massatapahtumiin. Koska tunnistettavuus on vaikeaa massatapahtumissa liikuttaessa, hankkeen puitteissa hankittiin huomioliivit, joissa on painatus ”aikuissosiaalityö”. Näin ihmisten on helpompi hahmottaa taho, jota työntekijä edustaa.

Hankkeen aikana perustettiin työryhmä, jossa pohdittiin mahdollisia jalkautumisen kohteita. Jalkautumisissa tiedostettiin reuna-alueiden osalta palvelujen vaikea saatavuus ja toisaalta taas se, että esimerkiksi kolmannen sektorin toimijat tavoittavat ihmisiä, joilla on sosiaalityön tarvetta. Jalkautumisen kohteiksi valikoituivat mielenterveyskuntoutujien toimintakeskus Mielenmaja, ViaDian toimipisteet Mikkelissä, Ristiinassa ja Hirvensalmella, Mikkelin ja Kangasniemen työttömät ry:n toimipisteet sekä diakonien kanssa tehtävä yhteistyö Haukivuorella ja Anttolassa. Jalkautumiset tehtiin Mikkelissä yhteistyössä aikuissosiaalityön ja mipä-sosiaalityön kanssa, pääosin sosiaalityöntekijä-sosiaalihojaaja -työparina. Ympäryskunnissa jalkautumisia tehtiin, mikäli olemassa olevat resurssit sen mahdollistivat.

Mikkelissä järjestettiin myös yhteistyössä diakonien kanssa useita pop up -tapahtumia eri kaupunginosiin. Pop up -tapahtumien tarkoituksena on tehdä etsivää työtä, mutta samalla yhteisöllisen tapahtuman myötä tehdä palveluja tutuksi. Pop up -tapahtumia järjestettiin hankkeen aikana 11, joista osa suuntautui Mikkelin reuna-alueille kuten Anttolaan, Ristiinaan ja Haukivuorelle ja osa Mikkelin lähiöihin, Tuppuralaan, Laajalammille, Siekkilään ja Peitsariin. Tapahtumissa tavattiin useita kymmeniä alueen asiakkaita, tarjottiin pientä purtavaa, keskusteltiin ja kuunneltiin.

Yksi pop up -tapahtumakohde erosi muista. Joulukuussa 2018 järjestettiin diakonien kanssa tapahtuma Mikkelissä sijaitsevaan rivitaloyhteisöön, jossa asuu paljon päihteidenkäyttäjiä. Tapahtuma otettiin hyvin vastaan ja asukkaat esittivät toiveen uuden tapahtuman järjestämisestä kesällä. Toive toteutettiin elokuussa 2019; vietettiin yhdessä mukava iltapäivä makkaraa ja vohveleita syöden ja mölkkyyä pelaten. Tapahtumaan osallistuneet asukkaat olivat itse aktiivisesti mukana ja yhteisöllisyyden tunne välittyi. Asukkaiden toiveesta järjestettiin vielä talvitapahtuma joulukuussa 2019.

Hankkeen aikana osallistuttiin myös Asunnottomien yö -tapahtumiin lokakuussa 2018 ja 2019. Tapahtumaa on järjestämässä useita alueen toimijoita ja sen tarkoitus on välittää tietoa asunnottomuudesta ja auttaa avuntarpeessa olevia. Tapahtumiin liittyen järjestettiin keräyksiä hygieniatuotteista ja talvivaatteista, joita tapahtumissa jaettiin.

Jalkautumisen kokemukset ovat hankkeessa olleet hyvin myönteisiä. Jalkautumista reuna-alueille tarvitaan myös jatkossa, koska huonojen kulkuyhteyksien vuoksi asiakkaiden liikkuminen palvelujen pariin on vaikeaa ja asiat jäävät helposti hoitamatta. Yhteistyötahoilta saatu palaute on positiivista, jalkautumiset ovat tehneet työtä tutuksi myös yhteistyökumppaneille ja asiakkaiden ohjaaminen palvelujen piiriin helpottuu. Hankkeen aikana kerättyjen kokemusten myötä jalkautumisen kohteita ja tarvetta on helpompi kohdentaa jatkossa.

Jalkautumiset Kainuussa

Kainuussa on ISO SOS -hankkeen myötä lähdetty vahvistamaan ja hakemaan uusia ulottuvuuksia sosiaalityöhön uudenaikaisilla jalkautumisen muodoilla. Tehdäksemme palveluitamme tunnetuiksi ja madaltaaksemme edelleenkin sosiaalityötä kohtaan esiintyvää ennakoasennetta olemme saaneet positiivista huomiota käyttämällämme rekvisiitilla. Meillä on ollut käytössä kepit, joiden päässä on vanerista leikatusta sydämen muotoisessa osassa lukenut isoin kirjaimin: MATALAN KYNNYKSEN SOSSU. Lisäksi meillä on ollut päällä ISO SOS -hankkeessa hankitut limenvihreät huomioliivit ja jaossa on ollut samalla logolla varustettuja heijastimia ja kyniä.

Olemme saaneet jalkautumiskokemuksia kaikista Kainuun kunnista. Nostan tässä esimerkkinä Kajaanin Markkinakadulle kesällä 2018 ja 2019 pop up -tyyppisesti toteutetut jalkautumiset, joilla saavutimme satakunta kohtaamista. Meillä ei ollut kiinteää esittelypistettä, vaan kiertelimme kumpanakin kesänä kolmen päivän aikana jututtamassa kansalaisia, poliittisia päättäjiä ja kolmannen sektorin toimijoita. Kohtaamisilla saimme kutsuja osallistua tapahtumiin, kuten Maailman diabetespäivään ja järjestöjen omiin tilaisuuksiin. Ilahduttavaa oli myös se, että päihdetyön ja TE-hallinnon edustus halusi kulkea mukana Markkinakatua kierrellessämme. Myös aikuissosiaalityön työntekijöille kokemus oli avartava. Markkinakadulla toteutimme pientä kyselyä, joka toimi samalla keskustelun avaajana. Kyselyn mukaan kynnystä sosiaalitoimeen tulee edelleen madaltaa ja palveluiden tunnettavuutta lisätä. Etenkin eläkekoordinaattorin ja sosiaalisen luototuksen palvelut olivat vieraita. Jalkautumistamme pidettiin positiivisena, jopa toivottavana.

Jalkautumisen kohteena on ollut myös julkisen sektorin toimijoita, kuten Kajaanin perusterveydenhuollon henkilöstö. Tämän kutsun saimme Kainuun hankkeen koordinaatioryhmässä toimivalta perusterveydenhuollon edustajalta. Jalkauduimme heidän henkilöstöpalaveriin esittelemään palvelujamme. Samalla keskustelimme myös moniammatillisen yhteistyön kehittämisestä ja mahdollisuudesta toteuttaa esimerkiksi palveluntarpeen arviointeja yhdessä.

Aikuissosiaalityö pitää tänä päivänä säännöllistä vastaanottoa jo Kuhmon Piilolankankaan lähiötuvalla ja Kajaanin Nupassa. Edellä mainittujen toimipaikkojen lisäksi Kainuussa on lähes kaikilla paikkakunnilla matalan kynnyksen olohuoneita, jonne olemme jalkautuneet ja joihin voimme ohjata asiakkaitamme: Kajaanissa Tutun tupa, Spartak, Katajainen ja Päiväkeskus, Sotkamossa Hyvän Mielen kulma, Suomussalmella Kumppanuustalo, Ristijärvellä OP:n tiloissa mielenterveysyhdistyksen järjestämä ryhmä sekä Hyrynsalmella Kiehimän Kierrätyskeskus.

ISO SOS -hanke toteutti syksyllä 2018 tutustumiskierroksen Kainuun matalan kynnyksen toimintapaikkoihin. Projektitutkijan Yhteisölliset toimintaympäristöt – esimerkkinä Kainuu -raportti kuvaa kattavasti Kainuun matalan kynnyksen toimipaikkojen tilannetta, tarvetta ja merkitystä. Kainuun harvaan asuttujen seutujen asukkaille ne tarjoavat sosiaalista tukea, henkisen ylläpidon virkeyttä ja konkreettisesti helpottavat arjen toimintaa.

Jalkautumiset Pieksämäellä

Pieksämäellä jalkautuminen lähti käyntiin elokuussa 2018 jalkautumalla kuntouttavan työtoiminnan paikkoihin (Bovallius, PS-Liikunta, Siilin toimintakeskus, Savoset ja ViaDia) sekä Kelalle, mielenterveys- ja päihdetyön yksikköön, ViaDian Pysäkille (päihdetyö) ja nuorisotoimeen. Lähes kaikki työntekijät ovat jalkautuneet sovittuihin paikkoihin säännöllisesti. Ainoat paikat, joihin jalkautuminen ei onnistunut, ovat Kela ja mielenterveystoimisto. Kelan kanssa Pieksämäellä on ollut yhteydenpito-ongelmia. Mielenterveys- ja päihdepalveluihin jalkautuminen jäi loppujen lopuksi pois

resurssipulan vuoksi. Nuorisotoimeen jalkautumisen aloitimme jo ennen hanketta; sosiaaliohjaajat ovat käyneet siellä kaksi kertaa kalenterikuukaudessa ja jalkautumista on jatkettu siellä normaalikäytännön mukaisesti.

Hanketyöntekijä kävi ensin kokeilemassa jalkautumista kuntouttavan työtoiminnan paikoissa yhdessä kuntouttavan työtoiminnan ohjaajan kanssa. Kokemus oli positiivinen. Asiakkaat juttelivat hanketyöntekijälle mielellään. Tämän jälkeen kuntouttavan työtoiminnan paikat jaettiin sosiaalityöntekijöiden ja -ohjaajien kesken ja jokainen sai oman jalkautumispaikkansa. Jalkautumiskokemukset ovat olleet positiivisia niin työntekijöiden, asiakkaiden kuin yhteistyökumppaneidenkin mielestä.

Hanketyöntekijä jalkautui itse ViaDian Pysäkille, minkä toiminta on aiemmin suunnattu pelkästään päihdekuntoutujille. Sinne jalkautuminen ei sujunutkaan aivan yhtä helposti kuin kuntouttavan työtoiminnan paikkoihin. Alkuun kukaan ei ViaDian Pysäkillä puhunut hanketyöntekijälle mitään, lukuun ottamatta paikan ohjaajia. Ehkä noin kuudennella käynnillä jalkautumisen yhteydessä alkoi syntyä keskustelua myös asiakkaiden kanssa. Tähän auttoi se, että paikalla oli hanketyöntekijän pitkäaikainen asiakas ja kun hän alkoi puhua, niin alkoivat muutkin Pysäkin asiakkaat pikkuhiljaa osallistua keskusteluihin.

Jalkautuminen ViaDian Pysäkille on ollut erittäin antoisaa, vaikka ottikin aikansa päästä sisään porukkaan. Hanketyöntekijä/sosiaalityöntekijä on tutustunut asiakkaisiin ja asiakkaat sosiaalityöntekijään. Tämä varmasti helpottaa asiakkaita, mikäli heidän tarvitsee joskus asioida sosiaalitoimistossa. Nykyisin hanketyöntekijä kutsutaan Pysäkille Levyraatiin, joka pidetään tiistaisin ainakin kerran kuussa. ViaDian Pysäkillä on vallalla hyväntahtoinen huumori ja ohjaajalla on varmasti myös suuri merkitys siinä, että paikka tuntuu niin kotoisalta. Nykyään Pysäkillä on alkanut käydä myös lähitalojen vanhuksia syömässä ja joinakin päivinä Pysäkillä on käynyt jopa 40 ihmistä. Paikasta on pikkuhiljaa muodostumassa koko kansan olohuone.

Keväällä 2019 aloitimme ViaDian ja Pieksämäen seurakunnan kanssa yhteistyössä ilmaisruuanjaon Jäppilässä ja Virtasalmella ja samalla aloitimme myös jalkautumisen maaseudulle ruuanjaon yhteydessä. Sekä Jäppilässä että Virtasalmella on käynyt ilmaisruuanjaossa noin 20 ihmistä/kerta. Myös Pieksämäen seurakunnan diakonit jalkautuvat ilmaisruuanjakoon mahdollisuuksien mukaan. Hanketyöntekijä on myös silloin tällöin jalkautunut sekä Jäppilään että Virtasalmelle. ViaDian työntekijät ovat paikalla koko päivän.

Kotikäyntejä ei Pieksämäellä jalkautumisiin laskettu, koska ne ovat olleet käytäntönä aikuissosiaalityössä jo vuosikymmenen ajan.

Jalkautumiset Sosterin alueella

Savonlinnassa on useita aktiivisia järjestöjä ja yhteisöjä, joihin aikuissosiaalityön työntekijät ovat ISO SOS -hankkeen myötä alkaneet jalkautua säännöllisesti. Osaan paikoista on jalkauduttu kerran kuukaudessa, joihinkin vielä useammin ja joihinkin kutsuttaessa/tarvittaessa. Jalkautumisten kautta on saatu aikuissosiaalityölle näkyvyyttä ja kerrottu aikuissosiaalityön palveluista.

Työntekijät ovat jakaneet jalkautumispaikat keskenään niin, että jokainen on saanut kokemusta jalkautumisesta. Sosterissa on jalkauduttu Vapaaseurakuntaan/ViaDialle, Savonlinnan seurakuntaan, Helluntaiseurakuntaan/Toivon tuvalle, Kotilo ry:n/Linna-klubille ja Erkkerille, Savonlinnan toimintakeskuksen Toimintatuvalle, Setlementti Linnalan nuorille ja Savolaiset Selviytyjät ry:lle, Ohjaamoon ja Työpaja Telakalle.

Jalkautumispaikoissa paikkojen vetäjät ovat tiedottaneet asiakkaitaan etukäteen jalkautumisten ajankohdasta. Jalkautumispaikoissa on järjestetty mahdollisuus keskustella erillisessä tilassa kahden kesken. Monet asiakkaat ovat halunneet esittää asiansa myös muiden kuullen, jolloin on syntynyt yleistä keskustelua aiheesta paikalla olijoiden kesken ja samalla on vaihtunut käytännön kokemus ja tieto.

Keskustelun aiheet ovat vaihdelleet laidasta laitaan. Jalkautumisissa on keskusteltu sosiaalihuollon palvelujen ja Kelan etuuksien lisäksi ihan ihmisen arkeen kuuluvista asioista syntymän ja kuoleman väliltä. Osalla työntekijöistä on kannettavat tietokoneet mukana ja niiden avulla voidaan tutkia asiakkaan saamia päätöksiä, tehdä täydentävää/ehkäisevää toimeentulotukea koskevia päätöksiä tai etsiä tietoa. Monilla asiakkaista on mukanaan päätöksiä, joita sitten yhdessä pähkäillään ja suomennetaan.

Asiakkaiden kannalta on hyvä, että samat työntekijät jalkautuvat aina samaan paikkaan, niin tuttua työntekijää on helppo lähestyä. Jalkautuessa työntekijät ovat tavallaan ”vieraalla maalla” ja kohtaamiset asiakkaiden kanssa ovat tasavertaisempia kuin toimistotapaamisissa. Työntekijän pitää ottaa kontaktia ja osoittaa olevansa oikeasti kiinnostunut siitä, mitä ihmisille kuuluu. Vain sillä tavoin voi päästä osaksi yhteisöä. Kun luottamus on saavutettu, niin ilojen ja surujen jakaminen luonnistuu helpommin.

Monet asiakkaista käyvät useammassa jalkautumispaikassa. Jokainen jalkautumispaikka on erilainen ja myös toimintakulttuuri ja ilmapiiri omanlaisensa. Jalkautumisten kautta tutustuu ihmisiin luontevasti, saa uutta tietoa asiakkaista ja heidän tilanteestaan sekä pystyy nostamaan sosiaalityön ja -ohjauksen arvostusta. Asiakkaat ja yhteistyökumppanit ovat pääsääntöisesti pitäneet siitä, että sosiaalitoimen työntekijät tulevat heitä tapaamaan heidän omaan elinympäristöönsä.

Jalkautumisen kautta voi tavoittaa yhdellä kertaa useita kymmeniä ihmisiä tai sitten vain muutaman paikasta riippuen. Joskus asiaa ja asiakkaita on ollut niin paljon, että aikataulut eivät ole pitäneet ja toisaalta joskus jalkautumiset ovat olleet hyvinkin lyhyitä, koska ihmisillä ei ole ollut mitään asiaa. Työntekijän näkökulmasta jalkautumiset tuovat vaihtelua arkeen ja mahdollistavat paremman tutustumisen asiakkaisiin; heidän elämänsä ja arkeensa.

Yhteenveto jalkautumisen kokemuksista

ISO SOS -hankkeen jalkautumisen kokeilut kertovat, että kaikilla osatoteuttaja-alueilla on jo olemassa jonkinlaiset rakenteet jalkautumiselle. Verkostot ovat pääosin laajat ja toimivat ja kuntalaisille on tarjolla matalan kynnyksen kohtaamispaikkoja, missä sosiaalityö jo on ja voi olla läsnä. Harvaan asutuilla alueilla on asukkaiden omaehtoisesti luomia yhteisöllisiä kokoontumispaikkoja ja -tapoja, joihin sosiaalityön on helppo mennä mukaan. Jalkautumisen tarkoitus ja tavoite vaihtelevat alueittain ja ne riippuvat muiden toimijoiden kuten kolmannen sektorin muodostamista verkostoista. Näihin verkostoihin aikuissosiaalityön on välttämätöntä osallistua, koska asiakkaatkin todennäköisesti löytyvät sieltä.

Asiakkaiden kokemuksia työntekijöiden jalkautumisesta sinne, missä asiakkaatkin ovat, kysyttiin hankkeessa erikseen ja vastauksia saatiin yhteensä 103. Asiakkaiden antama palaute oli pääosin myönteistä ja vain yksittäisissä vastauksissa jalkautumista ei toivottu. Asiakkaiden antama palaute jaettiin kolmeen ryhmään ja näistä kaksi liittyvät palvelujen saavutettavuuteen ja palvelun henkilökohtaisuuteen. Kolmas asiakasryhmä, jotka kokivat jalkautumisen myönteisenä, olivat ne asiakkaat, joilla ei varsinaisesti ollut tuen tarvetta tai sosiaalista ongelmaa. He tarvitsivat kuitenkin

apua esimerkiksi sähköisten lomakkeiden täyttämiseen tai etuuksien hakemiseen verkossa. Tähän he saivat ohjausta läheltä ja heidän asiansa etenivät. Näistä asiakkaiden palautteista voi päätellä, että sosiaalityön jalkautuminen asiakkaiden luokse tukee heidän elämänhallintaansa olemalla saatavilla ja lisää osallisuutta omissa asioissa. Jalkautumisessa sosiaalityö voi myös tavoittaa katveeseen jääviä apua tarvitsevia, mikä voi lisätä heidän elämänhallintaansa.

Työntekijöille jalkautuminen vaikuttaa olevan tuttua ja ehkä siksi jalkautumiskokeilut lähtivät sujuvasti käyntiin. Työntekijöiden kokemukset jalkautumisesta kertovat, että jalkautuminen koetaan hyödylliseksi, innostavaksi ja osin jopa palkitsevaksi. Tämä on selkeästi vaikuttanut jalkautumiskokeilujen määrään ja luonteeseen, mikä taas on tuonut lisää myönteisiä kokemuksia. Useassa paikassa jalkautuminen yhteistyökumppanien luo on jo vakiintunutta toimintaa ja tämä puolestaan on asiakkaan etu. Asiakkaat tietävät, milloin sosiaalityö on tavattavissa missäkin paikassa. Jalkautuminen on erityisen tärkeää siellä, missä on heikot julkisen liikenteen yhteydet ja kehnot palvelut. Digitaalisten palvelujen yleistyessä on edelleen niitä, jotka tarvitsevat henkilökohtaista kontaktia työntekijään eri syistä.

Jalkautuminen ei kuitenkaan kerro siitä, tavoitettiinko sillä oikeita avun tarvisijoita ja yleensä niitä, jotka ovat eniten avun tarpeessa. Jalkautumiskokeiluissa ei vielä ollut etsivää työtettä. Jalkautuva sosiaalityö ei kiertänyt sellaisia tiloja tai paikkoja, mitkä eivät ole minkään organisoidun toiminnan tai toimijan kontrollissa. Jalkautuva sosiaalityö ei juurikaan etsinyt asiakkaita julkisilta paikoilta kuten asemilta, toreilta tai kauppakeskuksista, missä yleensä kokoontuu potentiaalista asiakaskuntaa. Kuitenkin asiakkaiden lomakevastaukset olivat hyvin myönteisiä (vain yksi kielteinen vastaus 105 vastauksesta) ja niissä työntekijöiden jalkautumista kiiteltiin sen henkilökohtaisuuden vuoksi (kontakti työntekijään kasvoista kasvoihin), etuuksien ja avustusten hakemiseen saatavan ohjauksen ja neuvonnan vuoksi ja siksi, että jalkautumisen kautta palvelut ovat saavutettavissa helpommin ja kynnyksellä asioida madaltuu. Nämä kaikki kolme seikkaa tekevät mahdolliseksi asiakkaan hallita omaa asiaansa ja olla osallinen niissä.

Rakenteellisen sosiaalityön kokeilut

Hankkeessa päätettiin sitoa rakenteellinen sosiaalityö sosiaalihuoltolain määritelmän mukaisesti hyvinvoinnin edistämisen työksi. Rakenteellisella sosiaalityöllä on huolehdittava sosiaalista hyvinvointia ja sosiaalisia ongelmia koskevan tiedon välittämisestä ja sosiaalihuollon asiantuntemuksen hyödyntämisestä hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi (SHL 1301/2014, 7 §). Tätä määritelmää laajennettiin Anneli Pohjolan rakenteellisen sosiaalityön jäsenyykseen tietotyönä, strategisena työnä, inklusiivisena työnä ja oikeudenmukaisuustyönä (Pohjola 2011). ISO SOS -hankkeessa rakenteellista sosiaalityötä kokeiltiin lähinnä tietotyönä, kun tuotettiin tietoa muun muassa sosiaalityön palveluntarpeen arvioinneista ja kunnan sosiaalisista ongelmista. Rakenteellista sosiaalityötä kokeiltiin myös tekemällä havainnot jalkautumalla ja osallistumalla kunnan HYTE-työhön. Mediavaikuttamista ja sosiaalityön näkyvyyden parantamista rakenteellisen sosiaalityön osana kokeiltiin myös hyvällä menestyksellä erityisesti Essoten alueella. Seuraavaksi esittelemme kolme rakenteellisen sosiaalityön kokeilua.

Case Essote: palvelutarpeen analyysistä palvelurakenteiden muuttamiseen

Rakenteellisen sosiaalityön kokonaisuutta alettiin Essotessa miettiä vuoden 2018 loppupuolella. Rakenteellinen sosiaalityö oli aikuissosiaalityössä vierasta, sen sisältöä ei tunnettu, eikä ollut olemassa käytäntöjä sen tekemiseksi. Toki sosiaalityölle on hyvin tyypillistä nostaa esiin epäkohtia ja ottaa kantaa asioihin, jotka ovat esimerkiksi syrjiviä joitakin asiakasryhmiä kohtaan. Tällaista työtä on tehty aina, mutta se on ollut yksittäisten työntekijöiden harteilla, eikä olemassa ollut sovittuja käytänteitä.

Essotessa järjestettiin tammikuussa 2019 työpaja rakenteellisesta sosiaalityöstä. Työpajassa tohtorikoulutettava Laura Tiitinen piti alustuksen rakenteellisen sosiaalityön tarkoituksesta ja tavoitteista. Työpajaan osallistuivat kaikki aikuissosiaalityön ja mipä-sosiaalityön työntekijät ja esimiehet. Oli tärkeää, että aiheesta saatiin luotua yhteistä ymmärrystä kaikille ja että jokainen pystyi hahmottamaan oman roolinsa rakenteellisen sosiaalityön tiedon tuottajana ja välittäjänä. Työpajassa sovittiin rakenteellisen sosiaalityön aineiston keräämisestä hankkeen aikana. Aineisto koostui asiakastyytyväisyyskyselystä, palvelutarpeen arviointien analyysistä ja epäkohtahavainnoista. Myös erilaiset hankkeen aikana kokeillut mittarit voisivat tuottaa rakenteellisen sosiaalityön tueksi tietoa, mutta mittareiden käyttö jäi alueella sen verran vähäiseksi, ettei niiden tuottama tieto ole yleistettävissä.

Käytäntö epäkohtien havaitsemisesta sovittiin työpajassa: Työntekijä kirjaa tehdyn havainnon kansioon, johon alueen kaikilla työntekijöillä on pääsy. Työntekijä ottaa asian puheeksi tiimissä ja informoi tekemästään havainnosta lähiesimiestään. Lähiesimiehen kanssa sovitaan, kuinka asiassa edetään, ketkä esimerkiksi ovat ne yhteistyötahot, joiden kanssa epäkohtaa voitaisiin ratkaista.

Asiakastyytyväisyyskysely tehtiin maaliskuussa 2019 lomakekyselynä. Kyselyyn vastasi 100 asiakasta, joista 41 oli mipä-sosiaalityöstä ja 54 aikuissosiaalityöstä. Viisi asiakasta ei maininnut, missä on asiakkaana. Asiakkaat olivat pääosin tyytyväisiä saamaansa palveluun, väittämien keskiarvo on 4,2. Parhaimmat arvosanat saivat asiallinen kohtelu, kuulluksi tuleminen ja asiakkaan mielipiteen huomioiminen. Alle keskiarvon jäivät tavoitettavuus, vastaanottoajan saaminen ja tieto siitä, millaista apua sosiaalityöstä voi saada. Selvästi alemmaksi jäivät kokemus kunnan palvelujen riittävydestä ja halukkuus toimia kehittäjäasiakkaana. Huomioitavaa kuitenkin on, että vastaajien joukossa oli myös yksittäisiä asiakkaita, joille asiointikokemus on ollut aivan päinvastainen. He olivat arvioineet kokemuksensa asteikolla 1–2, eli olivat täysin tai osittain eri mieltä siitä, että he olisivat tulleet kohdatuksi ja saaneet apua sosiaalityöstä. Vaikka tällaiset vastaukset olivat yksittäisiä, ne tulee myös huomioida ja pyrkiä varmistamaan, ettei kukaan asiakas koe tulleen täysin ohitetuksi. Asiakastyytyväisyyskyselyn tuloksista uutisoitiin myös paikallislehdessä.

Kesäkuussa 2019 hanketyöntekijä analysoi aikavälillä 7/18–5/19 tehdyt palvelutarpeen arvioinnit, joita oli 206 kappaletta. Idea analyysiin toteuttamiseen tuli Helsingin kaupungin rakenteellisen sosiaalityön kokeilusta vuodelta 2016. Aineistoksi valikoituivat palvelutarpeen arvioinnit, koska arviointi on keskeinen osa sosiaalihuoltolain määrittämää asiakasprosessia ja kuvaa laajasti asiakkaan sen hetkistä tilannetta. Koska analyysi tehtiin palvelutarpeen arvioinneista, alueen työntekijöille analyysin tekeminen ei aiheuttanut lisätyötä. Hanketyöntekijä analysoi arvioinnit Webropol-ohjelmaa apuna käyttäen. Koska tarve kerätä tietoa asiakkaiden palvelutarpeista on jatkuva, päätettiin Webropol-työkalu ottaa käyttöön palvelutarpeen arvioinnin yhteydessä. Kirjattuaan palvelutarpeen arvioinnin asiakastietojärjestelmään, työntekijä täyttää Webropol-lomakkeen, jolla esiin nousseet asiat saadaan tilastoitua. Vuosi 2019 on analysoitu uudelleen syksyllä 2019 siinä vaiheessa kertyneen 302 vastauksen pohjalta.

Analyysin kautta saatiin kuvaus alueen asiakkaiden elämäntilanteista ja tuen tarpeista. Palveluntarpeen arvioinneissa mukana olleista asiakkaista 66 % oli miehiä ja 34 % naisia. Naisten osuus oli suurempi aikuissosiaalityössä (38 %) kuin mipä-sosiaalityössä (29 %). Juva poikkeaa muista kunnista siinä, että siellä palvelutarpeen arviointeja oli tehty selvästi enemmän naisille (75 %), muissa yksiköissä naisten osuus oli 26–40 %. Asiakkaiden keski-ikä oli 43 vuotta, ikä vaihteli 18–86 vuoden välillä. Iäkkäimmät asiakkaat olivat Puumalassa (keski-ikä 56 v.). Nuorimmat asiakkaat olivat mipä-sosiaalityössä (40 v.) ja Mikkelin aikuissosiaalityössä (41 v.).

Suurin osa asiakkaista asui vuokralla. Asumiseen liittyvinä ongelmina mainittiin vuokrien rästiintyminen, häätötilanteessa uuden asunnon saaminen, ylikallis asunto, levottomasta ympäristöstä pois pääseminen, fyysisiin toimintarajoituksiin nähden sopimaton asunto ja asunnon peruskorjauksen tarve. Sosiaalinen verkosto kuvautui monella suppeaksi ja yksi usein toistuva haaste oli yksinäisyys. Päähteiden käyttäjillä raittiiden ystävien puuttuminen mainittiin usein. Toki joukossa oli myös heitä, joille suppea sosiaalinen verkosto oli oma valinta, eivätkä he etsi muutosta tilanteeseensa.

Asiakkaista 45 % oli vailla ammatillista koulutusta, ja 42 %:lla oli vain peruskoulu käytyä. Ilman ammattitutkintoa (n 110) olevien keski-ikä oli 37 vuotta. Heistä puolet oli työttöminä työnhakijoina ja 30 % pysyvällä eläkkeellä. Kuten muillakin asiakkailla, myös tässä ryhmässä sairastavuus oli yleistä, vain neljällä prosentilla ei ollut mitään toimintakykyyn vaikuttavaa sairautta, 53 %:lla oli päihderiippuvuus ja 52 %:lla psyykeen sairaus. Ilman ammattitutkintoa olevien osuus on selvästi suurin alle 35-vuotiaiden ikäluokassa, joista 55 % oli ilman ammatillista koulutusta. Työttömien keski-ikä oli 38 vuotta. Heistä 48 %:lla ei ollut ammatillista koulutusta ja 48 %:lla oli. Yleisimmät sairaudet olivat 64 %:lla päihderiippuvuus ja 46 %:lla psyykeen sairaus. Nämä voivat esiintyä myös samanaikaisesti.

Asiakkailla oli monenlaisia tuen tarpeita ja niitä esiintyi yhtäaikaaisesti. Kysymykseen oli vastattu 855 kertaa. Yleisimmät olivat terveydentilasta aiheutuva tuen tarve ja taloudellisiin asioihin liittyvä tuen tarve. Vain viidellä prosentilla asiakkaista ei ollut mitään terveydellistä pulmaa. Aikuissosiaalityön ja mipä-sosiaalityön kesken oli eroja sairastavuudessa, mutta esimerkiksi päihderiippuvaisten ja psyykkisesti sairaiden asiakkaiden osuus oli suuri myös aikuissosiaalityön puolella. Pienien tulojen vuoksi monella asiakkaalla oli kokemus, että tulot eivät riitä kattamaan menoja. Myös niiden asiakkaiden kohdalla, jotka olivat vastanneet tulojen riittävän, oli usein maininta, että tulot riittävät vain välttämättömään.

Toistuvina tuen tarpeina esiin nousivat asumiseen liittyvät haasteet, sairastavuus, kouluttamattomuus ja työttömyys, köyhyys, yksinäisyys ja väkivallan kokemukset. Työntekijät valitsivat aihealueen, jota halusivat työstää jatkossa. Ympäryskuntien työntekijät valitsivat sairastavuuden alueellisen epätasavaruuden näkökulmasta. Mikkelin aikuissosiaalityö ja mipä-sosiaalityö valitsivat yksinäisyyden ja asunnottomuuden. Jatkotyöstöä on tehty selittämällä ilmiötä ja miettimällä toimenpiteitä ja yhteistyötahoja, joiden kanssa asiaa ratkaistaisiin.

Yksinäisyys-teemaa on käsitelty Essotelle perustetussa kehittäjäasiakasryhmässä, jossa heidän kehittämisisideana oli muun muassa erilaisten tapahtumien järjestäminen, missä voisi tavata muita. Ideaa on jo pyritty toteuttamaan järjestämällä kehittäjäasiakkaiden toivoma peli-iltapäivä. Hankkeen jälkeen on tarkoitus jatkaa erilaisten tapahtumien ja ryhmätoimintojen varmistamista, minkä avulla sosiaalityö voi vaikuttaa asiakkaiden yksinäisyyteen. Tärkeää on myös viedä viestiä eteenpäin muille tahoille aikuisten asiakkaiden yksinäisyydestä, jotta muutkin toimijat voisivat miettiä ratkaisuja tähän kysymykseen.

Asumiseen liittyviä haasteita on tarkoitus käsitellä yhdessä Mikkelin suurimman vuokranantajan Mikalon kanssa. Koska aiheeseen sisältyy myös tukiin ja talouteen liittyviä asioita, toisena

yhteistyökumppanina on Kela, jonka kanssa on tarkoitus käsitellä huoli-ilmoituksen tekoon liittyviä asioita. Koska asumiseen liittyvät haasteet eivät ole yksin sosiaalityön keinoin ratkaistavissa, aiheesta on tärkeä tiedottaa muita ja etsiä yhdessä ratkaisuja, joilla asumisen haasteita pystyttäisiin jatkossa vähentämään ja estämään.

Terveystieteiden liittyvää alueellista epätasa-arvoa on pyritty kuvaamaan alueen työntekijöiden kanssa. On tärkeää tuoda asiakkaan näkökulmasta esiin sitä, miten epätasa-arvo näyttäytyy arjessa. Jalkautuva työ on noussut yhdeksi keskeiseksi asiaksi, johon toivotaan lisäresurssia ympäristökuntiin. Kunnissa välimatkat ovat pitkiä ja palvelujen keskittyminen Mikkeliin tarkoittaa monen asiakkaan näkökulmasta sitä, ettei palvelu heitä tavoita. Tietoa epätasa-arvosta on tarkoitus viedä alueen kuntapäätäjille ja Essoten johdolle. Myös yhteispalvelupisteiden toimivuudella on ratkaiseva merkitys ympäristökuntien palvelujen sujuvuuteen ja yhteistyöpalaveri aiheeseen liittyen on suunnitteilla.

Essotelle on perustettu rakenteellisen sosiaalityön työryhmä, joka jatkaa asioiden työstämistä hankkeen jälkeen. Esimiehille on haettu tunnukset Webropol-työkaluun, johon tieto palvelutarpeen arvioinneista kerääntyy ja on siten heidän käytettävissä. Tietoa voidaan jatkossa hyödyntää toiminnan kehittämiseen ja palvelujen oikein suuntaamiseen.

Case Sotkamo ja aikuissosiaalityön tiedontuotannon kanavat

Kainuun soten aikuissosiaalityössä on otettu vahvat ensiaskeleet rakenteellisessa sosiaalityössä. Kaikki Kainuun aikuissosiaalipalveluiden (aikuissosiaalityö, TYP ja kuntouttava työtoiminta) työntekijät pääsivät rakenteellisen sosiaalityön äärelle Laura Tiitisen videoluennolla.

Sotkamossa toteutettiin rakenteellisen sosiaalityön pilotti ja sen tiedon tuotanto tehtiin kaksitasoisesti. Syksyllä 2018 toteutetulla I-tason tiedon tuotannolla kerättiin aineistoa paikallisilta toimijoilta. Syksyllä 2019 toteutetulla II-tason tiedon tuotannolla kerättiin aineistoa Sotkamon aikuissosiaalityössä tehdyistä palvelutarpeen arvioinneista.

I-tason tietoa kerättiin asiakas-, kansalais- ja työntekijätasolta sekä poliittisilta päättäjiltä. Asiakastason tieto sisälsi yksilöhaastatteluja ja matalan kynnyksen olohuoneiden asiakasraadeilta kerättyä tietoa. Kansalaistason tiedon tuottajina toimivat yhteistyökumppaneista 4H:n toiminnanjohtaja, Hyvän mielen kulman toiminnanjohtaja, diakoneja ja etsivä nuorisotyöntekijä. Työntekijöistä haastateltiin aikuissosiaalityön ja kuntouttavan työtoiminnan työntekijät ja heidän kanssaan toteutettiin kuntakävely. Poliittisista päättäjistä haastateltiin kaikki seitsemän kunnanvaltuuston ryhmäpuheenjohtajaa. Tiedon kerääminen sisälsi neljä kysymystä: 1) Mitä sosiaalisia ongelmia Sotkamossa on? Mikä Sotkamossa mättää?, 2) Miten korjaisit (toimenpideehdotukset) Sotkamon sosiaalisia ongelmia?, 3) Mikä edistäisi sotkamolaisten hyvinvointia sinun näkökulmastasi? ja 4) Miten kehittäisit kunnan asuin- ja toimintaympäristöä?

II-tason tietoa kerättiin tutkimalla palvelutarpeen arviointeja. Essoten malliin pohjautuvalla ja Kainuun olosuhteisiin muokatulla tutkimusmetodilla saadaan kerättyä laajasti palvelujen kehittämiseen tarvittavaa tietoa. Tietoa saadaan muun muassa asiakkuuden vireille tulosta, asiakkaan elämäntilanteesta ja statuksesta, palvelun tarpeista, tuen tarpeista ja niihin vastaamisesta sekä asiakkaan ja työntekijän mielipiteiden kohtaamisesta palvelujen tarpeita arvioitaessa.

Kerätyt aineistot analysoitiin ja kummastakin tiedon tuotannon aineistosta nostettiin esille kolme pääteemaa. Näitä pääteemoja käsiteltiin aikuissosiaalityön johtoryhmässä, jossa nostettiin kehittämisen kohteiksi kolme työorientaatiota. Analyysistä tuotetaan lisäksi sosiaalinen raportti, joka

viedään kuntien HYTE-työryhmiin huomioitavaksi laadittaessa ja tarkistettaessa kunnan hyvinvointisuunnitelmaa.

Kainuun rakenteellisen sosiaalityön pilotissa on kehitetty myös geneerinen malli, joka sisältää tiedon tuotannon vuosikellon. Sen mukaan sosiaalinen raportti tuotetaan edellisen vuoden tiedon tuotannosta aina helmi-maaliskuussa, jotta asiat tulevat konkreettiseen käsittelyyn ennen budjetin laadintaa. Tarvittavat toimenpiteet tulee huomioida budjetoinnissa. Monet Sotkamon kunnan ja yleensäkin kuntien sosiaaliset ongelmat ovat taustaltaan sellaisia, ettei niitä voida ratkaista pelkästään kunnan omilla toimilla. Valtakunnan tason päätökset vaikuttavat myös kuntien toimintaan, eikä niiden ratkaisu ole pelkästään kuntapäätäjien käsissä. Tämä laajemman tiedon ymmärrys ongelmien taustalla ja asioiden esille nostaminen aletaan jo ymmärtää Kainuun aikuissosiaalityössä.

Sotkamon rakenteellisen sosiaalityön pilotin mallinnusta on lähdetty toteuttamaan perustetulla rakenteellisen sosiaalityön työryhmällä. Työryhmän jäseniä ovat Kainuun aikuissosiaalityön johdon lisäksi kaikki sosiaalityöntekijät, joilla sosiaalihuoltolain mukaan on vastuu rakenteellisesta sosiaalityöstä. Sosiaaliohjaajat ovat tiedon tuotannossa vahvasti mukana. Työryhmän tarkoituksena on tukea käytännön työn toteuttamista, josta päävastuu on vastuualuepäälliköllä. Työryhmän tavoitteena on kehittää sekä tiedonkeruuprosessia että tiedon muokkaamista ja hyödyntämistä niin sote-, kunta- kuin virastotasoilla. Kerätty tieto julkaistaan sosiaalisessa raportissa, jota voidaan hyödyntää päätöksenteon eri tasoilla. Kainuun soten aikuissosiaalityöllä on edustus jo kolmessa Kainuun kunnan HYTE-työryhmässä. Keskeistä rakenteellisen sosiaalityön edistämässä ja juurtumisessa on ollut ja on se, että tiedon tuottamisesta tulee osa työntekijöiden perustyötä.

Case Pieksämäki: ilmaisruuanjakelu Jäppilässä

Tarkoituksenamme oli perustaa Jäppilään ja Virtasalmelle yhteisöllistä tilaa tai olohuonetoimintaa yhteistyössä ISO SOS -hankkeen, aikuissosiaalityön ja kuntouttavan työtoiminnan kanssa. Kulkuyhteydet näistä maaseututaajamista Pieksämäelle ovat huonot erityisesti kesäisin, jolloin linja-auto ei kulje joka arkiamu keskusta koululaisten lomaillessa.

Kysyimme projektiin mukaan ViaDiaa, koska ajatuksena oli, että saisimme kyseisiin paikkoihin myös ilmaisruuanjakelun ja tällä tavoin järjestettyä myös kuntouttavaa työtoimintaa niille kyläläisille, joilla on vaikeuksia kulkea Pieksämäen keskusta. Kysyimme olohuonetoimintaa varten tiloja Pieksämäen kaupungin kiinteistöhuollolta, mutta ikävä kyllä tiloja ei meille myönnetty. Emme siitä kuitenkaan lannistuneet ja kuntouttavan työtoiminnan ohjaajalle tuli ajatus, että voisimme kysyä tiloja Pieksämäen seurakunnalta. Näin tehtiin ja seurakunta myönsi meille toimintaa varten tilat seurakuntatalolta. Nämä tilat olivat kuitenkin niin varattuja, että olohuonetoiminnasta oli luovuttava, mutta lyhytaikaiseen ilmaisruuanjakeluun tila löytyi.

Huhtikuussa 2019 aloitimme ilmaisruuanjakelun Jäppilässä viikoittain ja Virtasalmella kerran kuussa. Toiminta lähti hyvin käyntiin. Paikalla on aina ViaDian työntekijä ja hänen apunaan kuntouttavassa työtoiminnassa oleva asiakas. Sosiaaliohjaajat jalkautuvat ruuanjakotilaisuuteen säännöllisesti ja diakonit ja hanketyöntekijä mahdollisuuksien mukaan. Ilmaisruuanjakelun yhteydessä on Jäppilässä tarjottu aamupala ja Virtasalmella kahvia ja pientä purtavaa. Molemmissa paikoissa on käynyt noin 20 kävijää/kerta.

Kävijämäärän vakiintuessa on Jäppilässä alettu järjestää myös muuta pientä toimintaa. Yhteisessä tilassa on neulottu ja leivottu yhdessä ja tehty unelmakarttoja. Toiminta on siis pikkuhiljaa alkanut muuntua lähemmäksi olohuonetoimintaa. Jäppilässä käy eri ikäisiä ihmisiä ja kaikki tulevat hyvin

keskenään toimeen. Paikalla vaihdetaan kuulumisia, neulonta- ja askarteluohjeita ja tunnelma on lämmin. Seurakuntatalolla toimii myös kirpputori, jossa voi asioida samalla kertaa.

Viestinnälliset kokeilut

Viestintä on tärkeä osa uudistuvan aikuissosiaalityön rakentumista. Viestintää vahvistettiin hankealueella erityisesti Kainuussa ja Essotella. Kehittämistyön puolivälissä havaitsimme, etteivät asiakkaat oikein tunne uuden sosiaalihuoltolain palveluprosessia, eivätkä asiakkaat kiinnostuneet palvelutarpeen arvioinnista. Tähän tarpeeseen tehtiin piirrosvideo palvelutarpeen arvioinnista.

Essoten aikuissosiaalityö on nuorena organisaatiossa ollut melko tuntematon ja huomaamaton. Aikuissosiaalityössä ei ole myöskään ollut viestintäkanavaa ja viestiminen on tapahtunut hyvin perinteisesti ja tehottomasti ilmoitustaululla ilmoittamalla. Hankkeen aikana oli tavoitteena kehittää sosiaalisen median kanavia, joilla pystyttäisiin viestimään matalalla kynnyksellä asiakkaille ja yhteistyökumppaneille. Kanavaksi valikoitui Facebook-sivu, jonka päivitysoikeuksia oli useilla työntekijöillä. Viestinnässä on tärkeää muistaa kohderyhmä ja positiivinen sävy. Facebookin kautta on viestitty oman toiminnan sisällöistä ja välitetty kohderyhmää kiinnostavaa muiden toimijoiden tuottamaa tietoa. Aikuissosiaalityöhön saatiin myös päivitysoikeudet Essoten Facebook-sivulle, jolloin päivitykset leviävät laajemmalle joukolle.

Aikuissosiaalityön näkyvyyttä pyrittiin parantamaan myös uutisoinnin kautta lehdissä, radiossa ja televisiossa. Uudet asiat kiinnostavat myös tiedotusvälineitä ja esimerkiksi koiratoiminnallisesta ryhmätoiminnasta tehtiin sekä lehtijuttu että radio- ja televisiouutinen. Asiakastytyväisyyskyselyn tuloksista saatiin myös lehtijuttu paikallislehteen.

Tiedottamista pyrittiin parantamaan myös laatimalla aikuissosiaalityöhön esite, jota voi jakaa sekä asiakkaille että yhteistyökumppaneille. Asiakkaat osallistettiin prosessiin kuvakilpailulla, ja kilpailun voittanut kuva on painettu esitteen kanteen. Aikuissosiaalityön näkyvyyden parantaminen on tärkeää tiedon välittämisen vuoksi. Mitä useampi ihminen tuntee aikuissosiaalityön sisällön, sitä useammat osaavat hakeutua tarvittaessa avun piiriin.

Tutkimus kehittämistyön kokeiluna

ISO SOS -hankkeessa oli ensimmäistä kertaa palkattu päätoiminen projektitutkija hankkeen kehittämistyön tukena. Hankkeeseen sisältyvä tutkimus ei ollut akateeminen, tieteellinen tutkimus vaan käytäntötutkimus, missä kehittämistoimien kokeiluista kerätty tieto, sen analyysi ja tulkinnat jaettiin kehittämistä tekevien käyttöön osatoteuttaja-alueille. Tutkimuksen tiedonkeruu- ja analyysimenetelmät olivat tieteellisiä, pääosin laadullisen aineiston käsittelyyn tarkoitettuja. Mittarikokeiluista saatu tutkimusaineisto oli myös määrällistä. Tutkimuksen ideologisena perustana on Toikon ja Rantasen (2009) ajatus tutkimuksellisesta kehittämistoiminnasta. ISO SOS -hankkeessa tutkimuksella kerättiin tietoa kehittämistoimien toteutumisesta, analysoitiin tieto ja syötettiin tulokset takaisin kehittämisprosessiin. Kehittämiseen ja tiedon tuotantoon osallistuivat hankkeen kehittäjät, mutta myös käytännön toimijat ja sosiaalityön asiakkaat. (Toikko & Rantanen 2009, 10-11.)

Projektitutkijan tehtävä oli kerätä tietoa kokeiluista, työstää sekä osallistujien tuottamaa tietoa että eri dokumenteista syntyvää tietoa aineistoa ja analysoida tätä tietoa suhteessa työpakettien tavoitteisiin. Analyysien ja tulkintojen tuloksia arvioitiin osatoteuttaja-alueiden koordinaatioryhmissä,

hanketyöntekijöiden ja osallistuvien työntekijöiden kesken. Myös hankkeen ohjausryhmä osallistui tutkimustiedon pohjalta hankkeen etenemisen arviointiin. Tutkimustuloksista pidettiin kaikilla osatoteuttaja-alueilla henkilökunnan tutkimusinfot, kaikkiaan kymmenen kertaa hankkeen aikana. Infoissa käytetty materiaali jäi alueiden käyttöön.

Tutkimuksessa kerättiin tietoa lomakekyselyillä, mittarikokeiluista kunkin mittarin mittauksilla, työntekijöiltä haastatteluin, joissakin kokeiluryhmissä havainnoimalla ja osallistujia haastatteleamalla sekä osallistujilta palautetta keräämällä. Tiedon keruun haasteeksi muodostui se, että lomakkeilla kerätty aineisto palautui projektitutkijalle huonosti ja viiveellä joko siksi, etteivät työntekijät täyttäneet lomakkeita tai asiakas katosi prosessista eikä tietoa siksi saatu. Lisäksi tiedon keruussa oli monta porrasta, mikä hidasti tiedon päätymistä tutkijalle. Tämä puolestaan viivästytti tiedon prosessointia ja palauttamista takaisin työskentelyyn.

Hankkeen aineistoista ja tutkimustuloksista koottiin neljä erillistä raporttia, jotka on julkaistu ISON verkkosivuilla ja ne ovat yleisesti saatavilla. Raportit koskivat Kykyviisari-mittarin kokeilua, aikuissosiaalityön perustaa osatoteuttajien organisaatioissa, Sotkamon rakenteellisen sosiaalityön kokeilua ja aikuissosiaalityön yhteisöllisiä toimintaympäristöjä Kainuussa. Hankkeen tutkimuksesta kokonaisuudessaan kootaan vielä erillinen tutkimusraportti. Siinä kuvataan tarkemmin, mitkä olivat eri työpakettien tutkimuskysymykset ja mitä aineistoja eri työpaketeista kertyi. Raportit löytyvät Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen sivuilta www.isonet.fi.

Tutkimuksen kulkeminen kehittämisprosessin rinnalla ei ehkä toteutunut toivotulla tavalla, mihin saattoivat vaikuttaa jo edellä mainitut tiedon keruun haasteet. Tutkimuksen ja kehittämisen välinen dialogi olisi pitänyt saada kiinteämmäksi. Tutkijan olisi pitänyt pystyä olemaan lähempänä kehittämistyötä ja koordinoimaan tiedon keruuta kokonaisvaltaisemmin. Näin hän olisi pystynyt varmistamaan, että kehittämisen vaiheista olisi saatu tietoa oikeaan aikaan. Kentän palaute tutkijalle tutkimustiedon hyödystä jäi myös heikoksi, jolloin tutkija ei pystynyt arvioimaan, oliko tutkittu oikeita asioita. Tämä kertonee siitä, että sosiaalityön tutkiva ote ja tutkimuksellisuus yleisemminkin eivät ole käytännön työssä toimiville tuttua. Tutkimuksen ja käytännön toiminnan yhteys on hämärä.

Siltä osin tutkimus kuitenkin onnistui, että se herätti näkemään, miten ja miksi sosiaalityötä ja asiakkaiden saamaa hyötyä tulisi tarkastella tieteellisen tutkimuksen välineillä ja orientaatiolla. Eri osatoteuttajien välillä oli eroja siinä, miten tutkimustieto löysi paikkansa kehittämistyössä. Kainuun sote, jolla on pitkä historia kehittämistyöstä ja myös sosiaalityön kehittämishankkeista näytti pystyvän paremmin hyödyntämään tutkimuksella tuotettua tietoa. Essotessa ollaan uuden, yhdistetyn organisaation alussa, joten kehittämisen rutiini ja siihen tarvittavan tiedon hyödyntäminen ovat vasta itämässä. Hankkeen tutkimus tuotti kuitenkin osallistujien käyttöön paljon materiaalia, jota he voivat hyödyntää hankkeen jälkeenkin.

Kokeiluista aikuissosiaalityön uudistuneiksi toimintatavoiksi

Tässä luvussa kuvaamme tiiviisti sen mitä ISO SOS -hankkeen kokeilujen kokemuksista voidaan hyödyntää uudistuneen aikuissosiaalityön toiminnassa. Kuvaamme aluksi yleisellä tasolla uudistuvan aikuissosiaalityön keskeisimmät toimintatavat, mitä seuraa kunkin osatoteuttaja-alueen kokemusten oppien kuvaukset.

Aikuissosiaalityön keskeisimmät uudet toimintatavat ovat prosessimaisen työotteen vahvistaminen osaksi omatyöntekijän tehtävää työtä ja tapauskohtaisten tulos- ja prosessimittareiden integroiminen osaksi omatyöntekijän työtä. Tämä edellyttää vielä mittareiden integroimista THL:n

tietorakenteisiin ja tietojärjestelmiin. Yhteisöllisten tilojen luominen ja ryhmäpalvelut sekä kaupunkikeskuksiin että maaseudulle ovat kiinnostavia uusia toimintatapoja. Kolmannen sektorin tiloihin jalkautumisten ja asuinalueiden pop up -tapahtumien kautta tavoitetaan asiakkaat, mahdollistetaan ennaltaehkäisevä ohjaus ja neuvonta ja parannetaan asiakkaiden luottamusta yhteiskuntaan. Kun palvelutarpeen arviointien analyysit liitetään osaksi rakenteellisen sosiaalityön tiedontuotantoa ja palvelujen suunnittelua, päästään vahvempaan vaikuttamistyöhön. Palvelujen vaikuttavuuden seuranta tulee vielä kehittää sekä asiakaskohtaisten mittareiden että rakenteellisten sosiaalisia ongelmia kuvaavien seurantaindikaattoreiden kautta. Sosiaalityön käytännön tutkimukseen täytyy jatkossa löytyä rakenteet ja toimintatavat. Tieteellisten kriteereiden mukaan toteutetun tutkimustoiminnan integroiminen osaksi käytäntöä ja sen kehittämistä olisi tärkeää.

Kainuun alueella asiakasprosessia on kirkastettu ja tehty mittarikokeiluja, jotka tukevat asiakasprosessia ja toimivat puheeksi ottamisen välineenä. Mittarikokeiluista saimme juurrutettua käytäntöön Kykyviisarin, kun Työllistymistä edistävissä eli TYP-palveluissa otettiin Kykyviisari käyttöön kaikkiin uusiin asiakkuuksiin.

Kainuussa hyvinvointia parantavien ryhmien toiminnoilla tulisi saada aikaan muutosta niihin tekijöihin, jotka ovat syvälle juurtuneita, osa kainuulaista ”mitäpä se hyvejjää” -kulttuuria. Ryhmäkokeiluina toteutimme hahmoterapian ja päihdenaisille kohdistetun Leidit Laiturilla -kuntoutuskokonaisuuden. Hahmoterapia tuotti hyvinvointia jo lyhyelläkin ajalla. Myös paikallisesti ja moniammatillisesti toteutettavan päihdekuntoutuksen kokemukset ovat merkityksellisiä nais erityisyyden ja kuntouttavan sosiaalityön orientaation vuoksi.

Työntekijät kokivat jalkautumisen lisäävään työn iloa. Kuhmossa ja Kajaanissa aikuissosiaalityö on jalkautunut pitämään vastaanottoa ja ohjaamaan tai saattamaan asiakkaita matalan kynnyksen olohuoneisiin, jotka ovat tärkeitä yhteisöllisyyttä ja osallisuutta vahvistavia tiloja.

Sotkamon rakenteellisen sosiaalityön kokemuksen avulla vahvistui tiedon tuotannon, käytäntötutkimuksen ja sosiaalisen raportoinnin sekä tiedolla johtamisen ymmärrys. Tämän pohjalta on perustettu rakenteellisen sosiaalityön työryhmä, jonka päävastuuna on kehittää myös HYTE-työryhmissä rakenteellista sosiaalityötä. Vahvistimme myös viestintää ja tiedottamista. Perustimme aikuissosiaalipalveluille omat Facebook-sivut ja somesossu-chat-palvelun, joiden työtä varten perustimme FB-työryhmän. Viestintää vahvistimme myös muun muassa lehti-, blogi- ja Ylen julkaisuina. Hankkeen jälkeen Kainuun aikuissosiaalityössä kehittäminen jatkuu kehittäjäsosiaalityöntekijän työpanoksella.

Essoten alueella ymmärrys prosessimaisesta työskentelystä on lisääntynyt: tämä näkyy jo tehtyjen palvelutarpeen arviointien määrässä. Prosessimaisesta työstä on tehty ohjeistus, joka on kaikkien työntekijöiden saatavilla. Työskentelyn tueksi on työntekijöille järjestetty valmennusta dialogisuudesta, motivoinnista, seurauspedagogiikasta ja toiminnallisista menetelmistä, joita työntekijät voivat hyödyntää asiakastyössä.

Ryhmätoimintojen tärkeys on tullut esiin hankkeen kokeilujen myötä. Toiminnalliset ryhmät tuovat sisältöä ja rytmiä asiakkaiden arkeen ja niiden aktivoiva vaikutus voi viedä asiakkaan tilannetta eteenpäin. Ryhmiä järjestetään myös jatkossa ja ryhmätoimintojen suunnittelussa huomioidaan kehittäjäasiakkailta tulleita ideoita. Asiakkaiden osallisuus on parantunut ja toimintaa pyritään suunnittelemaan asiakkaiden tarpeiden mukaisesti. Kehittäjäasiakastoiminta on saatu käynnistymään, mutta toiminnan juurtuminen vaatii vielä työtä. Koska toiminta on vasta alussa, ei vielä ole täyttä ymmärrystä siitä, mihin kaikkeen kehittäjäasiakkaiden kokemusta ja ideoita voisi hyödyntää. Tasapuoliseen kehittäjäkumppanuuteen on vielä matkaa, mutta toiminnan aloitus on ollut merkittävää.

Jalkautuvan työotteen laajeneminen kolmannen sektorin toimipisteisiin ja yhteistyö diakonien kanssa on tuonut uusia asiakkaita avun piiriin ja toimintaa aiotaan jatkaa.

Viestintää on Essotessa aikuissosiaalityössä uudistettu ja tehostettu. Aikuissosiaalityön näkyvyys on parantunut organisaation sisällä. Myös avoin tiedottaminen asiakkaille lisää toiminnan läpinäkyvyyttä ja ymmärrystä siitä, millaista toimintaa aikuissosiaalityössä on.

Rakenteellisen sosiaalityön ymmärrys on alueella lisääntynyt. Ennen työntekijöille tuntematonta osa-alueetta on kehitetty ja siihen on luotu työkaluja. Aiheena rakenteellinen sosiaalityö on laaja ja vaatisi pidemmän ajan, jotta rakenteet saataisiin kehitettyä, mutta ensiaskeleet on alueella otettu. Palvelutarpeen arviointien analyysin avulla alueelta on saatu asiakkaiden tilanteista sellaista tietoa, jota ei aiemmin ole ollut käytettävissä. Tähän kehitetty työkalu varmistaa tiedon kerääntymisen myös jatkossa. Alueelle on perustettu rakenteellisen sosiaalityön työryhmä, joten tämän alueen kehittäminen jatkuu alueella hankkeen jälkeenkin.

Pieksämäellä jalkautuminen on käynnistynyt kuntouttavan työtoiminnan pisteisiin sekä kolmannelle sektorille. Jalkautumisesta on tullut positiivista palautetta niin yhteistyökumppaneilta kuin työntekijöiltä ja asiakkailtakin. Jalkautumista aiotaan Pieksämäellä jatkaa.

Myös nuorille ja aikuisille suunnatusta ryhmätoimintakokeilusta on tullut positiivista palautetta. Nuorten valokuvausryhmä koettiin erityisen onnistuneeksi. Myös päihdekuntoutujille suunnattu elämänhallintaryhmä oli onnistunut. Vaikka ryhmät olivat pieniä, niin kaikki ryhmäläiset toivoivat toiminnalle jatkoa; myös sosiaalipedagogiseen hevostoimintaan osallistuneet. Toiveena on, että voisimme jatkossa järjestää asiakkaille ryhmätoimintaa Pieksämäen kaupungin työntekijöiden työpanoksella ja eri toimipisteiden yhteistyönä.

Ilmaisruuanjako maaseudun pikkukylissä Jäppilässä ja Virtasalmella toteutettiin ISO SOS -hankkeen, aikuissosiaalityön, kuntouttavan työtoiminnan, ViaDian ja Pieksämäen seurakunnan yhteistyönä. Kokeilu oli onnistunut ja Jäppilässä toimintaa jatketaan. Aikuissosiaalityön yhteistyö kuntouttavan työtoiminnan, nuorisotoimen ja kolmannen sektorin kanssa on parantunut ja siitä on tullut kiitosta kaikilta tahoilta.

Ymmärrys rakenteellisesta sosiaalityöstä on vahvistunut. Myös mittareiden käyttöä on kokeiltu. Mittarit eivät saaneet kovin suurta suosiota työntekijöiden keskuudessa, mutta niiden käyttämistä ei haluta haudata kokonaan.

Sosterissa aikuissosiaalityön prosessit ovat tulleet keskusteluun ja näkyväksi. Hankkeen aikana on kokeiltu mittareiden käyttöä Kykyviisarin ja Aikuisväestön hyvinvointimittarin avulla, mikä on ollut ihan uutta. Mittareiden käyttö ei ehtinyt vakiintua hankkeen aikana, koska etenkin Kykyviisari koettiin hankalana ja aikaa vievänä. Aikuisväestön hyvinvointimittaria sitä vastoin on tarkoitus käyttää jatkossakin prosessimaisen työotteen ja palvelutarpeen arvioinnin työkaluna. Ryhmätoiminta oli aivan uusi kokemus ja siitä saatuja kokemuksia voidaan hyödyntää sosiaalisen kuntoutuksen kehittämisessä.

Jalkautumiset ovat tuoneet uutta innostusta työhön ja myös lisänneet yhteistyötä eri järjestöjen ja organisaatioiden kanssa. Jo tuttuihin asiakkaisiin on saatu kontaktia paremmin heidän omassa elinpiirissään. Jalkautumisesta saadut kokemukset ovat olleet positiivisia ja jalkautumiset jatkuvat hankkeen päätyttyäkin. Hankkeen aikana ymmärrys rakenteellisesta sosiaalityöstä lisääntyi ja sitä on pienimuotoisesti kokeiltu.

Lopuksi

ISO SOS -hanke oli monen toimijan yhteinen ponnistus. Uudenlainen kehittämistoiminta on pitänyt sisällään monenlaisia sävyjä, niin kipuiluja kuin hienoja onnistumisen hetkiä. Haluamme kiittää kaikkia hankkeen toiminnassa tavalla tai toisella mukana olleita: ilman jokaisen omaa ja ainutlaatuista panosta työ olisi jäänyt vajaaksi. Toivomme, että tämä loppuraportti antaa rohkaisua ja eväitä myös muille sosiaalityön uudistamiseen tähtääville kehittäjille!

Kuviot ja taulukot

Kuvio 1. Tilastokeskuksen väestöennuste, s. 7

Kuvio 2. Jalkautumiskerroilla käsitellyt asiat kertojen lukumäärinä, s. 25

Taulukko 1. Hahmoterapiaryhmien taustatiedot, s. 18

Taulukko 2. Jalkautumiskertojen lukumäärä ja näissä toteutuneiden kontaktien määrä, s. 24

Lähteet

Karjalainen, Pekka & Sarvimäki, Pirjo (2005) Sosiaalityö hyvinvointipolitiikan työvälineenä 2015. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2015: 13. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/72019/julkaisuja_2005_13_sosiaalityo_2015.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Katsottu 10.6.2019.

Lipponen Saara. 2015. Ryhmämuotoisen sosiaalityön jäljillä – kokemuksia Kipinästä, näkökulmia asiakaslähtöiseen sosiaalityöhön. Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta. Sosiaalityö. Pro gradu -tutkielma. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/154587/Lipponen_sosiaalityo.pdf?sequence=2>

Luontoa elämään – toimintamalleja osallisuuden ja toimintakyvyn vahvistamiseksi. Luontoa elämään, luontoa kuntoutukseen -teemajulkaisu 3/3. Sarja B. Tutkimusraportit ja kokoomateokset 24/2017. Lapin ammattikorkeakoulu. Rovaniemi 2017.

Lyhyesti hahmoterapiasta. Suomen Hahmoterapia ry. <<http://www.hahmoterapia.fi/lyhyesti-hahmoterapia>>. Katsottu 17.10.2019.

Mouhi Tarja. 2017. Luonnosta voimaa – ryhmämuotoinen luontokuntoutuksen malli mielenterveyskuntoutujille. Teoksessa Luontoa elämään – toimintamalleja osallisuuden ja toimintakyvyn vahvistamiseksi. Luontoa elämään, luontoa kuntoutukseen -teemajulkaisu 3/3. Sarja B. Tutkimusraportit ja kokoomateokset 24/2017. Lapin ammattikorkeakoulu. Rovaniemi 2017

Nivala Elina, Rynänen Sanna. 2013. Kohti sosiaalipedagogista osallisuuden ideaalia. Sosiaalipedagoginen aikakauskirja, vuosikirja 2013, vol. 14. s. 9-41. yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja

Okulov, Seija (2008) *"Yksinolo on aika orpoo"* Vanhusten palveluasumisen yhteisölliset tekijät palvelutalon asukkaiden kokemuksissa. Kuopio: Kuopion yliopisto. <<https://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=8b97024e-f15b-4794-b2f5-a6d8cb920bd8>>.

Orjasniemi Tarja (toim.) Moniammatillisen päihdetyön käytäntöjä kehittämässä – kohdeilmiöitä, menetelmiä, strategioita ja rajapintoja. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C Työpapereita 57. Rovaniemi 2014.

Osallisuuden kokemuksen mittaaminen <<https://thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/osallisuuden-edistaminen/osallisuuden-seuranta/osallisuuden-kokemuksen-mittaaminen>

Palojärvi Helena. 2009. Vertaistuki voimaantumisen välineenä sosiaalityössä. Miten NOVAT-ryhmä auttaa ja tukee, kun naisella on paha olo? Yhteisösosiaalityön erikoisalan lisensiaatintutkimus. Sosnet-yliopistoverkoston verkkosivut <<https://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=de2042b2-f94e-4426-b737-de704e430061>

Pohjola Anneli (2011) Pohjola, Anneli (2011) Rakenteellisen sosiaalityön aika. Teoksessa Pohjola, Anneli ja Särkelä, Riitta (toim.) Sosiaalisesti kestävä kehitys. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 207–224.

Pohjola Anneli, Laitinen Merja, Seppänen Marjaana (toim.) (2014) Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja.

Raivio, Helga & Karjalainen, Jarno (2013) Osallisuus ei ole keino tai väline, palvelut ovat! Osallisuuden rakentuminen 2010-luvun tavoite- ja toimintaohjelmissa. Teoksessa Era, Taina (toim.): Osallisuus – oikeutta vai pakkoa? Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 156. <<https://www.theseus.fi/handle/10024/64153> Katsottu 19.10.2019.

Ranne Kaarina, Sankari Anne, Rouhiainen-Valo Tuula & Ruusunen Tuula (toim.) 2005. Sosiaalipedagoginen ammatillisuus – Madsenin kukasta toiminnan tulppaaniksi. Satakunnan ammattikorkeakoulu, Pori 2005.

Tiensuu Sirpa. 2014. Päihderiippuvaisten vertaistuki virtuaalikeskusteluryhmässä. Teoksessa Moniammatillisen päihdetyön käytäntöjä kehittämässä– kohdeilmiöitä, menetelmiä, strategioita ja rajapintoja. Orjasniemi Tarja (toim.) Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 57. Rovaniemi 2014.

Uudistuva ja voimaannuttava aikuissosiaalityö. Visio vahvasta aikuissosiaalityöstä -hankkeen loppuraportti. 2011. Päivi Jouttimäki, Saija Kangas ja Erja Saurama (toim.) Socca - Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus Työpapereita 2011:1.